

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας

Διπλωματική Εργασία

«Αναλύοντας τη Μαρξιστική Θεωρία του Κράτους : Η Διένεξη του
Νίκου Πουλαντζά με τον Ράλφ Μίλλιμπαντ»

Σαραφούδης Αθανάσιος

ΑΜ: 1115Μ006

Αθήνα 2017

Τριμελής Επιτροπή:

Φουρτούνης Γεώργιος, Επίκουρος Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Γράβαρης Διονύσιος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Αγγελίδης Εμμανουήλ, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	5
Εισαγωγή.....	3
Κεφάλαιο 1 ^ο : Κριτική στο Ράλφ Μίλλιμπαντ: Το Πρόβλημα του Κεφαλαιοκρατικού Κράτους.....	10
Κεφάλαιο 2 ^ο : Το Κεφαλαιοκρατικό Κράτος: Μια Απάντηση στο Νίκο Πουλαντζά.....	18
Κεφάλαιο 3 ^ο : Η Κριτική του Ράλφ Μίλλιμπαντ στην Πολιτική Εξουσία και στις Κοινωνικές Τάξεις.....	21
Κεφάλαιο 4 ^ο : Η Παρέμβαση του Ερνέστο Λακλάου.....	40
Κεφάλαιο 5 ^ο : Η Απάντηση του Νίκου Πουλαντζά στο Ράλφ Μίλλιμπαντ και στον Ερνέστο Λακλάου.....	47

Κεφάλαιο 6 ^ο : Κριτικός Σχολιασμός.....	55
--	----

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία μελετά την διένεξη των δύο στοχαστών (Ρ. Μίλλιμπαντ, Ν. Πουλαντζά) σχετικά με τον τρόπο που προσεγγίζουν τις θεωρητικές τους επεξεργασίες για το Κράτος. Πιο συγκεκριμένα, εστιάζει στις διαφορετικές νοηματοδοτήσεις του Κράτους, οι οποίες «πυροδοτούν» ένα πλαίσιο διαλόγου και κριτικής ανάμεσα στους δύο στοχαστές. Στόχος της εργασίας είναι να επικεντρωθεί στα αίτια της διένεξης και να φωτίσει τις αντιτιθέμενες ερμηνείες του Κράτους, αλλά και του ρόλου του στον καπιταλισμό. Με άλλα λόγια, θα εστιάσουμε στα κείμενα του διαλόγου, εμβαθύνοντας στο περιεχόμενό τους όχι τόσο να για αποφανθούμε σχετικά με το ποιος μελέτησε ουσιαστικότερα το Κράτος, αλλά για να παρατηρήσουμε τα συμπεράσματα και τις «αδυναμίες» των θεωρητικών επεξεργασιών.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια της κυριαρχίας απασχολεί τους συγγραφείς ήδη από τον 15 αιώνα. Ο πρώτος που επεξεργάστηκε την έννοια της κυριαρχίας, στοιχειοθετώντας μια εμβρυακή θεωρία Κράτους, ήταν ο Μακιαβέλλι στο βιβλίο του για τον ηγεμόνα. Πιο συγκεκριμένα ο Μακιαβέλλι ήταν ένας πολιτικός στοχαστής που στο έργο του απέκοψε την πολιτική ηθική που επικρατούσε στην εποχή του. Έτσι λοιπόν, ισχυριζόταν ότι ο κυρίαρχος προκειμένου να ηγεμονεύσει θα έπρεπε να κυβερνά με δύο βασικούς άξονες. Ο πρώτος άξονας αφορά την δύναμη των όπλων, τη βία δηλαδή (εθνικός στρατός), η οποία θα πρέπει να είναι λελογισμένη (όχι τυφλή) και θα πρέπει να συνδυάζεται με την αξιοσύνη του. Η αξιοσύνη του ηγεμόνα ονομάζεται κατά τον Μακιαβέλλι *virtu* και αφορά τις αρετές που διαθέτει ο ηγεμόνας. Ο δεύτερος άξονας στον οποίο εστιάζει είναι πάλι η χρήση της βίας (μισθοφορικός στρατός), αλλά αυτήν τη φορά συνδυάζεται με την *fortuna*, η οποία αναφέρεται στην τύχη. Βάσει των

παραπάνω αναφορών ο ηγεμόνας για να μπορεί να εξουσιάζει θα πρέπει να χρησιμοποιεί τις προαναφερθείσες αρετές ανάλογα με την συγκυρία, δηλαδή θα πρέπει να προσαρμόζεται στις περιστάσεις.¹ Η βία λοιπόν που θα ασκεί θα πρέπει να έχει λογική και μπορούμε να υποθέσουμε ότι σχετίζεται με την κρατική βία, καθώς το τότε Κράτος ενσαρκώνονταν, ως ένα βαθμό, στο πρόσωπο του ηγεμόνα.

Ο επόμενος στοχαστής που ασχολήθηκε πιο συστηματικά με την έννοια της κυριαρχίας ήταν ο Τόμας Χόμπς. Πιο συγκεκριμένα ο Άγγλος φιλόσοφος Τόμας Χόμπς μέσα από το έργο του *Λεβιάθαν*, το οποίο συγγράφηκε περίπου στα μέσα του 17^{ου} αιώνα, επιδιώκει να δημιουργήσει μία σύγχρονη θεωρία του Κράτους που θα βασίζεται σε έναν έλλογο απόλυτο κυρίαρχο με καθολική μορφή. Για να το κατορθώσει αυτό στο έργο του *«Λεβιάθαν»* αφαιρεί από τα γενικά στοιχεία της εποχής του για να φτάσει σε αυτά που διέθεταν τα ανθρώπινα όντα στην φυσική τους κατάσταση.

Αναλυτικότερα, σε αυτήν διαπιστώνει ότι το υπέρτατο δικαίωμα του ανθρώπου είναι η ζωή. Επειδή οι άνθρωποι βρίσκονται σε συνεχή κίνηση (ζωή), εν αντιθέσει με την ακινησία που προσδιορίζει το θάνατο, προκειμένου να επιβιώσουν συγκρούονται μεταξύ τους. Σε αυτό το σημείο είναι που θεμελιώνεται όλη η κοινοπολιτεία του *«Λεβιάθαν»*, δηλαδή η ανθρώπινη φύση για να μπορέσει να διαιωνίσει το γένος της και να μετριάσει τις συγκρούσεις της πρέπει να συνάψει το κοινωνικό συμβόλαιο. Με αυτόν τον τρόπο υπερασπίζεται και το δικαίωμα στη ζωή. Επομένως, τα άτομα συνάπτουν μεταξύ τους ένα κοινωνικό συμβόλαιο, μέσω του οποίου παραχωρούν το μονοπώλιο της βίας στον κυρίαρχο, δηλαδή στο Κράτος.

Στον 17^ο αιώνα η θεωρία του Κράτους που πραγματεύεται ο Ρουσώ αναφέρει ότι η Γενική Βούληση είναι ο υπέρτατος νομοθέτης, ενώ παράλληλα, κατά κάποιο τρόπο ενσαρκώνεται στο Κράτος. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και ο Κάντ που υποστηρίζει ότι στο Κράτος αποκρυσταλλώνεται ο Ορθός Λόγος. Ακόμα, ο Χέγκελ επηρεασμένος από την Γαλλική Επανάσταση θεωρεί ότι το Κράτος είναι αποτέλεσμα της Απόλυτης Ελευθερίας, μια καθολική αξία που διαθέτει διιστορικό περιεχόμενο. Η αντικειμενική οργάνωση του Κράτους βασίζεται στο Δίκαιο (πραγμάτωση του συλλογικού συμφέροντος) που έχει ως αποτέλεσμα το Κράτος στο Χέγκελ να δημιουργεί έλλογους και ελεύθερους ανθρώπους. Με άλλα λόγια, το Κράτος στο

¹ Ν. Μακιαβέλλι *«Ο Ηγεμόνας»* μτφρ. Μ. Κασωτάκη, Πατάκη, Αθήνα 2005 σ. 62

Χέγκελ νοείται ως το πεδίο που αναπαριστά τον Ορθό Λόγο (Υποκείμενο της κοινωνίας των ιδιωτών), δηλαδή την συστατική πράξη της ελευθερίας του ατόμου.

Όλοι οι προαναφερθέντες στοχαστές, παρά τις μεταξύ τους διαφορές, συμπίπτουν στη θεωρία τους για το Κράτος, καθώς το νοούν ως τον εγγυητή του κοινωνικού συμβολαίου και της ελευθερίας των ατόμων. Πιο συγκεκριμένα την τομή την πραγματοποιεί ο Μάρξ στην κριτική του απέναντι στην εγελιανή φιλοσοφία του δικαίου που παρουσιάζει το Κράτος ως προϊόν αλλοτρίωσης, δηλαδή ότι προκύπτει από τον πολιτικό χωρισμό των ανθρώπων σε τάξεις (παραγωγικές σχέσεις). Με δύο λόγια, το Κράτος στο νεαρό Μάρξ αναπαριστάται ως μια αλλοτριωμένη έκφραση των ανθρώπων που εγγυάται την αναπαραγωγή του κοινωνικού σχηματισμού.² Από την άλλη μεριά στον ώριμο Μάρξ το Κράτος δημιουργείται από έναν ιδιαίτερο τρόπο παραγωγής, ταξικά διαρθρωμένο που διαχωρίζει τους ανθρώπους σε σχέσεις και αποκρυσταλλώνεται πρωτίστως στις παραγωγικές σχέσεις, δηλαδή το Κράτος, λόγω της σχετικής του αυτονομίας, είναι αμιγώς ταξικό. Το Κράτος λοιπόν στο έργο του Μάρξ νοείται ως ένας μηχανισμός που προβάλλει τα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων ή των ταξικών μερίδων που ανταποκρίνονται στη διαδικασία παραγωγής. Το Κράτος αναπαριστά μια φενάκη που σχετίζεται με το γενικό συμφέρον, του οποίου εγγυητής είναι το ίδιο το Κράτος. Με άλλα λόγια, η φενάκη που δημιουργείται είναι ιδιαίτερα σημαντική για τον διαχωρισμό της μορφής (γενικό συμφέρον) του Κράτος και του περιεχομένου του (ταξικό Κράτος), πράγμα που λανθάνει το διαχωρισμό του από την κοινωνία των ιδιωτών. Με αυτόν τον τρόπο το Κράτος και ο πολιτικός του ρόλος είναι η υπεράσπιση των αστικών συμφερόντων που συνεπάγονται τον κατακερματισμό της κοινωνίας σε τάξεις.³

Με το πέραςμα των χρόνων ένα άλλος θεωρητικός του μαρξισμού που ασχολήθηκε με τη θεωρία του Κράτους ήταν ο Γκράμσι. Βέβαια, περισσότερο επεξεργάστηκε την έννοια της ηγεμονίας, την οποία συνέδεσε με την ταξική κυριαρχία στο ιδεολογικό επίπεδο (κυρίαρχη ιδεολογία) παρατηρώντας ότι δεν αφορά παρά τη «συναίνεση» που δημιουργεί, μέσω της ιδεολογίας η κυρίαρχη τάξη, η οποία προβάλλει τα ιδεώδη της ως καθολικά. Με αυτόν τον τρόπο η ηγεμονία είναι αυτή που αναπαριστά τα

² Ν. Πουланτζάς «Για τον Γράμσι, Μεταξύ Σάρτρ και Αλτουσέρ Παρεμβάσεις» μτφρ. Τ. Καφετζής, Πολύτροπο, Αθήνα 1982, σ. 43

³ Ν. Πουλαντζάς «Για τον Γράμσι, Μεταξύ Σάρτρ και Αλτουσέρ Παρεμβάσεις» μτφρ. Τ. Καφετζής, Πολύτροπο, Αθήνα 1982 σ. 49-50

εσωτερικά χαρακτηριστικά των καπιταλιστικών σχέσεων, δηλαδή τις σχέσεις του Κράτους και των κυρίαρχων τάξεων.

Από την εποχή του Γράμσι και έπειτα, η θεωρία του Κράτους έμεινε στο περιθώριο, με την έννοια ότι οι περισσότεροι μαρξιστές δεν απέπτυξαν μια συστηματική θεωρία του Κράτους, καθώς νοηματοδοτούσαν το Κράτος ως εργαλείο της αστικής τάξης. Την έλλειψη στη θεωρία του Κράτους κατανόησε ο Πουλαντζάς, ο οποίος προσπάθησε να φωτίσει τις άγνωστες μέχρι τότε πτυχές του Κράτους, μελετώντας κείμενα του Μάρξ, του Λένιν και του Γκράμσι. Στόχος του λοιπόν ήταν να κατασκευάσει μια σύγχρονη θεωρία του κεφαλαιοκρατικού Κράτους, η οποία θα άνοιγε την παλέτα σχετικά με τον τρόπο που οργανώνεται και οργανώνει το Κράτος τις κυρίαρχες τάξεις και τα αποτελέσματα που παράγει, όχι μόνο στο πεδίο της οικονομίας, αλλά και στο πολιτικό – ιδεολογικό επίπεδο. Κατ' αυτόν τον τρόπο η ανάλυση που επεξεργάστηκε για το Κράτος, ο Πουλαντζάς κατάφερε να παράγει χρήσιμα θεωρητικά εργαλεία όχι μόνο για τον διαχωρισμό των κρατικών τύπων και των μορφών του Κράτους, αλλά και για τη σχετική αυτονομία που διαθέτει ο καπιταλιστικός τύπος Κράτους. Η ενασχόληση του Πουλαντζά με την θεωρία του Κράτους, ώθησε και άλλους στοχαστές στον ίδιο τομέα. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί ο Μίλλιμπαντ, ο οποίος περιγράφει το «Κράτος στην Καπιταλιστική Κοινωνία».

Ο τρόπος όμως που επιλέγει ο Μίλλιμπαντ να περιγράψει το Κράτος είναι τελείως διαφορετικός από αυτόν που μεταχειρίζεται ο Πουλαντζάς. Το γεγονός αυτό «ανοίγει» έναν διάλογο μεταξύ των δύο στοχαστών σχετικά με το Κράτος και το ρόλο του στον καπιταλισμό. Αναλυτικότερα, η παρούσα εργασία αποσκοπεί στο να εντυπώσει στην διένεξη προκειμένου να ανακαλύψει τις αιτίες της διένεξης, καθώς και να εξάγει τα συμπεράσματα που αποκομήθηκαν από αυτήν. Με δύο λόγια, θα εστιάσουμε στα κείμενα του διαλόγου, εμβαθύνοντας στο περιεχόμενό τους όχι τόσο να για αποφανθούμε σχετικά με το ποιος μελέτησε ουσιαστικότερα το Κράτος (άλλωστε είναι ολοφάνερο), αλλά για να παρατηρήσουμε τα συμπεράσματα και τις «αδυναμίες» των θεωρητικών επεξεργασιών.

Ειδικότερα, ο Πουλαντζάς εντάσσεται στην σχολή του δομικού μαρξισμού που δημιούργησε ο πρώιμος Άλτουσέρ. Η σχολή αυτή επικεντρώνει τη μελέτη της στους τρόπους οργάνωσης και λειτουργίας των δομών, δηλαδή των πυρήνων οργάνωσης

των κοινωνικών σχέσεων, καθώς και στα αποτελέσματα που έχουν οι δομές στην οργάνωση της κυριαρχίας. Η διαδικασία ανάλυσης που χρησιμοποιούν οι εκπρόσωποι της σχολής του δομισμού κατευθύνεται στην σχέση των Υποκειμένων με τις δομές, δηλαδή τον τρόπο σύμφωνα με τον οποίο, οι μήτρες οργάνωσης των καπιταλιστικών σχέσεων παράγουν τα Υποκείμενα. Ο κύριος στόχος της Σχολής είναι να μελετήσει την μορφή παρέμβασης των Υποκειμένων στην πραγματικότητα, και να προσδιορίσει την έννοια του Τρόπου Παραγωγής.⁴

Ένα ακόμα ιδιάζον γνώρισμα της σχολής που θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τη σκέψη του Πουλαντζά είναι ότι τεμαχίζει την μαρξική ολότητα σε επιμέρους τμήματα που κάθε ένα από αυτά εκτυλίσσεται στην αντίστοιχη δομή του, δηλαδή σε ένα πλέγμα σχέσεων που συναρθρώνονται σε τρία βασικά στοιχεία το οικονομικό, το πολιτικό και το ιδεολογικό (πρώτες ύλες- μέσα παραγωγής- τελικό προϊόν).⁵ Έτσι οι αιτιοκρατικές σχέσεις που εμφανίζονται βασίζονται στις σχέσεις των δομών και των στοιχείων των δομών (Δομική Αιτιότητα). Επομένως, η συνείδηση που διαμορφώνουν τα Υποκείμενα, τα οποία διαμορφώνονται μέσα από τις δομές, είναι ψευδής-παραπλανητική, αλλά αναγκαία, διότι επιβάλλεται από την δομική λογική της κοινωνίας.

Η παραπάνω παρατηρήσεις της Αλτουσεριανής Σχολής, έρχονται σε ρήξη με την Βρετανική Σχολή του μαρξισμού που εκπροσωπεί ο Μίλλιμπαντ. Πιο συγκεκριμένα ο Μίλλιμπαντ θεωρεί ότι υφίσταται η αντικειμενική πραγματικότητα, όμως την προσεγγίζει διαφορετικά, θεωρώντας πως η Αλτουσεριανή Σχολή εμπεριέχει ντετερμινιστικά στοιχεία. Όπως γίνεται αντιληπτό, οι διαφορετικές παραδόσεις του μαρξισμού, στις οποίες ανήκουν οι δύο θεωρητικοί δημιουργούν αντιπαραθέσεις για τον τρόπο ανάλυσης της πραγματικότητας.

Εφόσον εξετάστηκαν τα περιεχόμενα των δύο σχολών σκέψης, θα ήταν χρήσιμο να παρουσιάσουμε το χρονολόγιο της διένεξης. Πιο συγκεκριμένα η διένεξη του Πουλαντζά με τον Μίλλιμπαντ έχει τις απαρχές τις στο 1969, όπου ο Πουλαντζάς ασκεί κριτική στον Μίλλιμπαντ σχετικά με τη μεθοδολογία που χρησιμοποίησε και την έλλειψη θεωρίας του. Ένα χρόνο αργότερα, ο Μίλλιμπαντ απαντά στον Πουλαντζά, όμως όχι με μεγάλη ακρίβεια. Το 1973 με αφορμή τη μετάφραση του

⁴ Ian Craib «Κλασσική Κοινωνική Θεωρία», μτφρ. Π. Ε. Λεκκας, Τόπος, Αθήνα 2009 σ. 284

⁵ Ian Craib «Κλασσική Κοινωνική Θεωρία», μτφρ. Π. Ε. Λεκκας, Τόπος, Αθήνα 2009 σ. 295

βιβλίου του Πουλαντζά «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Ταξεις» ο Μίλλιμπαντ τον επικρίνει, επειδή αφαιρεί υπερβολικά από την πραγματικότητα, ενώ παράλληλα σε αρκετά σημεία είναι φορμαλιστής και δογματικός. Ο Πουλαντζάς δεν απαντά στην κριτική αυτή, παρά μόνο όταν ο Λακλάου (1975) κάνει μια παρέμβαση υποστηρικτική προς τον Πουλαντζά, ενώ παράλληλα διαφωνεί με κάποια στοιχεία του πουλαντζικού έργου. Την τελική απάντηση λοιπόν τη δίνει ο Πουλαντζάς το 1976 απαντώντας τόσο στις κριτικές του Μίλλιμπαντ, όσο και του Λακλάου.

Κεφάλαιο 1^ο: Κριτική στον Μίλλιμπαντ: Το Πρόβλημα του Κεφαλαιοκρατικού Κράτους

Ξεκινώντας την συζήτηση για το Κράτος ανάμεσα στον Πουλαντζά και το Μίλλιμπαντ διαπιστώνεται ότι για την προβληματική του Κράτους δεν έχουν ασχοληθεί συστηματικά οι θεωρητικοί του μαρξισμού, παρά μόνον ο Γκράμσι..

Ο Μίλλιμπαντ αρχίζει την πραγματεία του βασιζόμενος στις επεξεργασίες της βρετανικής παράδοσης του μαρξισμού σχετικά με το ρόλο του Κράτους και την εξέλιξή του στις δυτικές κοινωνίες. Πιο συγκεκριμένα η ανάλυση του Μίλλιμπαντ κινείται κυρίως στα θεσμικά όργανα που απαρτίζουν το Κράτος πράγμα που προσδίδει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ανάμεσα στις σχέσεις της αστικής τάξης και του Κράτους. Ο Μίλλιμπαντ αναπαριστά τις διασυνδέσεις των οικονομικών ελίτ και των κρατικών διοικητικών υπαλλήλων, οι οποίοι ενώ παρουσιάζονται ως εγγυητές του γενικού συμφέροντος, ουσιαστικά ταυτίζονται με το συμφέρον των κυρίαρχων τάξεων. Για να πραγματωθεί το «γενικό» συμφέρον που είναι προσδιορισμένο ταξικά στην αστική δημοκρατία χρειάζεται θεσμούς, οι οποίοι θα συνδράμουν στη διασφάλιση της αναπαραγωγής του. Οι θεσμοί, όπως το πολιτικό σύστημα και το κοινοβούλιο διαδραματίζουν βαρυσήμαντο ρόλο ως προς αυτή τη λειτουργία, η οποία

διασφαλίζει τους όρους αναπαραγωγής. Έτσι ο Μίλλιμπαντ υποστηρίζει ότι το πολιτικό σύστημα βασίζεται σε ατελείς ανταγωνισμούς μεταξύ κομματικών και ταξικών συμφερόντων, διότι η αστική τάξη διαθέτει την εξουσία. Στην ίδια κατεύθυνση δραστηριοποιείται και το κοινοβούλιο, όπου αναπαριστά τις νομιμοποιημένες εξουσίες του εκτελεστικού και του νομοθετικού σώματος, οι οποίες εστιάζουν στην διατήρηση των κυρίαρχων τάξεων στην εξουσία.⁶

Με βάση τα παραπάνω, επιδιώκει να αποκαλύψει τα όρια των μεταρρυθμίσεων που υλοποιούνται από τις κυβερνήσεις, προκειμένου να μετασχηματίσουν το πλαίσιο της κυριαρχίας και της εκμετάλλευσης στην καπιταλιστική κοινωνία, υποστηρίζοντας ότι δεν μπορεί να υπάρξει κοινοβουλευτικός μετασχηματισμός του συστήματος. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην ιδιότητα που διαθέτει το Κράτος (κοινοβούλιο) να ενσωματώνει τα συμφέροντα και να εξομαλύνει τις αντιπαραθέσεις προβάλλοντας τα αντικρουόμενα συμφέροντα μόνο σε επίπεδο Λόγου. Με άλλα λόγια, τα ταξικά συμφέροντα των κυβερνώντων που προέρχονται από σοσιαλιστικά κόμματα υποχωρούν απέναντι στην δυναμική του Κράτους που προωθεί τα συμφέροντα του κεφαλαίου.⁷

Η πρακτική αυτή που χρησιμοποιεί ο Μίλλιμπαντ καθίσταται χρήσιμη, καθώς (σε πρώτο επίπεδο) αποδομεί τις ιδεολογικές αστικές αντιλήψεις μέσα από την ανάλυση εμπειρικών στοιχείων. Ωστόσο, τα μεθοδολογικά (εμπειρικά) στοιχεία που χρησιμοποιεί ο Μίλλιμπαντ, οδηγούν κατευθείαν σε προβλήματα. Ειδικότερα, η κριτική που ασκείται από τον Πουλαντζά, αναφέρεται στο ότι ο Μίλλιμπαντ, παρά το γεγονός ότι χρησιμοποιεί επανειλημμένες αναφορές στη μαρξιστική θεωρία του Κράτους σε κανένα σημείο δεν επεξηγεί το περιεχόμενό της. Συνεπακόλουθα, δεν προβαίνει στην ολική εξουδετέρωση των αστικών ιδεολογικών προσεγγίσεων, απεναντίας εισέρχεται ο ίδιος στο πεδίο τους.

Συνεχίζοντας την κριτική του ο Πουλαντζάς θέτει υπό επεξεργασία την θεωρία των πολλαπλών ελιτ. Αναλυτικότερα, ο Μίλλιμπαντ υποστηρίζει ότι η αστική τάξη, δηλαδή η οικονομικά κυρίαρχη τάξη δεν είναι μία, αλλά ένα σύνολο ταξικών μερίδων. Με αυτόν τον τρόπο, αποδεικνύει την ύπαρξη των ελίτ, πράγμα που

⁶ Ράλφ Μίλλιμπαντ «Το Κράτος στην Καπιταλιστική Κοινωνία» μτφρ. Ν. Μπαλή, (επιμ.) Τ. Καφετζής, Πολύτυπο, Αθήνα 1984 σ. 224

⁷ B. Jessop «Dialogue of the Deaf: Some Reflections on the Poulantzas- Milliband Debate» in P. Wetherly, C.W. Barrow, and P. Burnham, eds, Class, Power and the State in Capitalist Society: Essays on Ralph Miliband, Basingstoke: Palgrave, 2007 σ. 146

αρνείται ρητά η αστική ιδεολογία. Όμως, απαντώντας με αυτόν τον τρόπο στην άρχουσα ιδεολογία ο Μίλλιμπαντ βρίσκεται κοντά στα αναλυτικά εργαλεία που χρησιμοποιεί η αστική τάξη και έτσι ταυτίζεται με την ψευδή συνείδηση που παράγει η αστική ιδεολογία.⁸ Δηλαδή, δεν αποδομεί τις αστικές έννοιες από την ιδεολογική και τη θεωρητική σκοπία του μαρξισμού. Το γεγονός αυτό, κατά τον Πουλαντζά, οφείλεται κατά κύριο λόγο στην έλλειψη επιστημονικής προσέγγισης. Ουσιαστικά, η έλλειψη αυτή γίνεται φανερή από την απουσία μιας κριτικής στην ιδεολογική έννοια των ελίτ υπό το πρίσμα των επιστημονικών εννοιών του μαρξισμού. Εάν είχε κάνει αυτήν την κριτική, τότε θα φανέρωνε την πραγματικότητα, η οποία είναι συγκαλυμμένη με την απόρριψη κάθε έννοιας των ελίτ. Δηλαδή, θα αποκάλυπτε τα μέσα που χρησιμοποιεί η αστική τάξη για να αναπαράγει την κυριαρχία της και θα αποδομούσε τον πλουραλισμό των ελίτ. Ακόμα, η μεθοδολογία που χρησιμοποιεί ο Μίλλιμπαντ για να αντικρούσει την άρχουσα τάξη και τα αναλυτικά της εργαλεία έχει ως αποτέλεσμα την ίδια τη νομιμοποίηση αυτών των εννοιών και την αναπαραγωγή τους. Με άλλα λόγια, το εννοιολογικό πλαίσιο που χρησιμοποιείται από το Μίλλιμπαντ δύναται να υποπέσει στις επιστημονικές κατασκευές του αντιπάλου, διότι δεν αντικρούονται με τη μαρξιστική κριτική των εννοιών αυτών, αλλά βασίζεται στην εξουδετέρωση των αστικών εννοιών μονάχα μέσα από την υφιστάμενη πραγματικότητα. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τον Πουλαντζά, καθώς η δυναμική του συλλογισμού του Μίλλιμπαντ δεν αφορά μόνο την εισαγωγή των αστικών εννοιών στο μαρξισμό, αλλά ο κίνδυνος βασίζεται στην απαξίωση της χρησιμότητας των ίδιων των εννοιών του μαρξισμού.⁹

Πιο συγκεκριμένα ο Μίλλιμπαντ παρουσιάζει δυσκολίες στην κατανόηση και των κοινωνικών τάξεων και του Κράτους σαν αντικειμενικές δομές και τις σχέσεις τους σαν αποτέλεσμα ενός αντικειμενικού κοινωνικού σχηματισμού. Χαρακτηριστικά, θεωρεί ότι η ύπαρξη των κοινωνικών τάξεων βασίζεται σε διαπροσωπικές σχέσεις (ιδιοκτήτες - μη ιδιοκτήτες) και ότι το Κράτος συγκροτείται μεταξύ των διαπροσωπικών σχέσεων που αναπτύσσουν τα μέλη του με τις «ομάδες» που αποτελούν τον κρατικό μηχανισμό. Με άλλα λόγια, υποστηρίζει ότι οι σχέσεις μεταξύ των τάξεων και του Κράτους είναι αναγωγίσιμες σε διαπροσωπικές σχέσεις των «ατόμων» που συνθέτουν τις κοινωνικές ομάδες και των «ατόμων» που

⁸ Nicos Poulantzas « The Problem of the Capitalist State » New Left Review 1969 τχ. 58 σ. 70

⁹ Nicos Poulantzas « The Problem of the Capitalist State » New Left Review 1969 τχ. 58 σ. 70

αποτελούν τον κρατικό μηχανισμό. Ακόμη, όπως επισημαίνει ο Πουλαντζάς σε παλαιότερο άρθρο του, ο Βρετανικός μαρξισμός βασίζεται στην προβληματική του υποκειμένου, δηλαδή οι εκπρόσωποί του θεωρούν, ότι οι δρώντες ενός κοινωνικού σχηματισμού δεν είναι αποτέλεσμα των αντικειμενικών δομών ενός κοινωνικού σχηματισμού, απεναντίας νοούνται ως η γενική αρχή του κοινωνικού συνόλου, ως φορείς δράσης. Με αυτόν τον τρόπο, εξετάζονται τα κίνητρα της συμπεριφοράς των δρώντων πράγμα που οδηγεί σε τελεολογικές ερμηνείες του μαρξισμού, καθώς δεν μελετούνται οι αντικειμενικές συνθήκες που καθορίζουν τις κοινωνικές αντιφάσεις.¹⁰

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της προαναφερθείσας διαπίστωσης είναι ότι ο Μίλλμπαντ εξετάζει τις ιδεολογικές αποχρώσεις της αστικής τάξης που αφορούν τους διευθυντές. Αναλυτικότερα, βάσει αυτών των ιδεολογιών, ο Μίλλμπαντ αναφέρει ότι στον σύγχρονο καπιταλισμό οι διευθυντές είναι αυτοί που ασκούν τον έλεγχο της ιδιοκτησίας και αποτελούν τμήμα της οικονομικής τάξης των πολλαπλών ελίτ, καθώς προσηλώνονται στο κέρδος της επιχείρησης. Πάνω σε αυτή την παρατήρηση ο Πουλαντζάς θεωρεί ότι υποπίπτει σε προβληματικές αναλύσεις. Πιο συγκεκριμένα βασιζόμενος στις αναλύσεις του Μάρξ παρατηρεί ότι οι διευθυντές δεν διαθέτουν κάποιο κίνητρο δράσεων που θα τους οδηγήσει στην αναζήτηση του κέρδους. Χαρακτηριστικά υποστηρίζει ότι δύναται να υπάρχουν καπιταλιστές που δεν παρακινούνται από το κέρδος, αντιθέτως μπορεί να υπάρχουν και μη καπιταλιστές (μικροαστική τάξη), οι οποίοι κινητοποιούνται από το κέρδος. Το προαναφερθέν γεγονός έγκειται κατά τον Πουλαντζά στις αναλύσεις του Μάρξ για την αντικειμενική θέση στην παραγωγή και στην ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Από την άλλη μεριά τα ταξικά συμφέροντα βασίζονται στις πρακτικές που χρησιμοποιούν οι τάξεις και δεν επαφίενται σε κίνητρα συμπεριφοράς, αλλά στους τρόπους δράσεων προκειμένου τα οικονομικά συμφέροντα μιας τάξης να μετατραπούν σε πολιτική κυριαρχία. Συνεπώς, δεν υπάρχει κίνητρο κέρδους, αλλά η ίδια η παραγωγική διαδικασία ωθεί στην παραγωγή της υπεραξίας.

Επιπροσθέτως, για να αναζητήσει κανείς την ταξική θέση των διευθυντών θα πρέπει να μελετήσει την θέση τους στην παραγωγή και τη σχέση τους με τα μέσα παραγωγής.¹¹ Ειδικότερα, ο Πουλαντζάς διακρίνει την ιδιοκτησία στην τυπική νομική μορφή της, δηλαδή στην ιδιοκτησία που ανήκει στον καπιταλιστή, ο οποίος δεν

¹⁰ Nicos Poulantzas « The Problem of the Capitalist State » New Left Review 1969 τχ. 58 σ. 70

¹¹ Nicos Poulantzas « The Problem of the Capitalist State » New Left Review 1969 τχ. 58 σ.70-71

μετέχει στην παραγωγική διαδικασία και από την άλλη πλευρά στην πραγματική ιδιοποίηση της ιδιοκτησίας που ανήκει στο κεφάλαιο. Η πραγματική ιδιοποίηση της ιδιοκτησίας (οικονομική εξουσία) είναι αυτή που αναγνωρίζει τους διευθυντές ως αντιπροσώπους της. Επομένως, οι διευθυντές εντάσσονται σε μια μερίδα της αστικής τάξης και δεν αποτελούν μια ξεχωριστή οικονομική ελίτ, όπως υπονοεί ο Μίλλιμπαντ. Με αυτόν τον τρόπο ο Μίλλιμπαντ δεν εστιάζει στα διαφορετικά συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων και μερίδων που βρίσκονται σε αντιφατική ενότητα, αλλά προσηλώνεται στις σχέσεις ανάμεσα σε διαφορετικές (πολλαπλές) οικονομικές ελίτ, πράγμα που είναι ιδιαίτερα προβληματικό.

Όπως γίνεται αντιληπτό από τα προαναφερθέντα, ο Μίλλιμπαντ αποσκοπεί στην παρουσίαση των αντιφάσεων του Κράτους, των μηχανισμών του και των κυρίαρχων τάξεων σε σχέση με την ενότητα που προβάλλεται στο γενικότερο πλαίσιο. Με αυτόν τον τρόπο, η πραγματεία του Μίλλιμπαντ προσανατολίζεται σε διακριτά ενδιαφέροντα από αυτά που εστιάζει ο Πουλαντζάς, δηλαδή στην λειτουργική επάρκεια του καπιταλιστικού Κράτους στις σύγχρονες κοινωνίες.¹²

Η επόμενη προβληματική που θέτει υπό επεξεργασία ο Πουλαντζάς είναι το ζήτημα της γραφειοκρατίας. Αναλυτικότερα, ο Μίλλιμπαντ ορθώς μελετά τις σχέσεις μεταξύ του Κράτους και της άρχουσας τάξης αντιστρέφοντας τα αστικά επιχειρήματα για μη συμμετοχή (ή σπάνια) των οικονομικά κυρίαρχων τάξεων σε κυβερνήσεις. Απέδειξε λοιπόν, ότι υπάρχει ώσμωση μεταξύ μελών της κρατικής μηχανής και αστικής τάξης που έχουν ως αποτέλεσμα την παγίωση των δεσμών τους και την αποϊδεολογικοποίηση (ουδετερότητα) του Κράτους.¹³ Ωστόσο, παρά την ορθότητα των επιχειρημάτων του, ο Μίλλιμπαντ ανέλυσε μια αντικειμενική λειτουργία του Κράτους που συμφωνεί με τα πολιτικοοικονομικά συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης κατά τον κεφαλαιοκρατικό κοινωνικό σχηματισμό. Συνεπακόλουθα, η συμμετοχή της αστικής τάξης στον κρατικό μηχανισμό δεν είναι το αίτιο, αλλά το αποτέλεσμα της αντικειμενικής σύμπτωσης των συμφερόντων (Κράτους και κυρίαρχης τάξης) κατά τον κοινωνικό σχηματισμό. Ο Μίλλιμπαντ δεν θεωρεί ότι το Κράτος κατέχει έναν ειδικό ρυθμιστικό ρόλο στη δομή του κοινωνικού σχηματισμού, όμως ανάγει το ρόλο του Κράτους στη συμπεριφορά των μελών του κρατικού μηχανισμού. Το γεγονός

¹² B. Jessop «Dialogue of the Deaf: Some Reflections on the Poulantzias- Milliband Debate»... 2007 σ. 140

¹³ Ράλφ Μίλλιμπαντ «Το Κράτος στην Καπιταλιστική Κοινωνία» μτφρ. Ν. Μπαλή, (επιμ.) Τ. Καφετζής, Πολύτυπο, Αθήνα 1984 σ. 163

αυτό θα οδηγούσε τον Μίλλιμπαντ στην κατανόηση του Κράτους ως ενούς κομβικού παράγοντα συνοχής και αναπαραγωγής του κοινωνικού σχηματισμού πράγμα που αποδεικνύει ότι το Κράτος αποτελεί τον πυλώνα καθορισμού της κυριαρχίας μίας τάξης ή τμημάτων τάξεων πάνω στις άλλες. Οπότε, θα είχε παρατηρήσει ότι η συμμετοχή της άρχουσας τάξης σε κυβερνήσεις δεν τροποποιεί σε καμία περίπτωση τη λειτουργία του συστήματος¹⁴. Ακόμα, σύμφωνα με τον Πουλαντζά, το κεφαλαιοκρατικό Κράτος αποκρυσταλλώνει τα συμφέροντα της αστικής τάξης, σε καλύτερο βαθμό, όταν η ίδια δεν συμμετέχει στον κρατικό μηχανισμό, δηλαδή όταν δεν κυβερνά πολιτικά.

Όσον αφορά το περιεχόμενο του κρατικού μηχανισμού, δηλαδή των μονάδων καταστολής, της γραφειοκρατίας και του δικαστικού σώματος ο Μίλλιμπαντ υποστηρίζει ότι η σχέση που δημιουργείται με τα μέλη των ανώτερων υπαλλήλων και των συμφερόντων της κυρίαρχης τάξης έγκειται στα κοινά συμφέροντα και στη συμπεριφορά των μελών του κρατικού μηχανισμού που ενώνονται μαζί της με προσωπικούς δεσμούς. Η παραπάνω ανάλυση παραμένει περιγραφική, καθώς εμποδίζει τη μελέτη της γραφειοκρατίας. Χαρακτηριστικά, τα μέλη της γραφειοκρατίας, παρά το γεγονός ότι προέρχονται από διαφορετικές τάξεις, λειτουργούν με μία ιδιαίτερη ενότητα στο εσωτερικό τους που τα κατατάσσει σε ειδική κοινωνική κατηγορία. Έτσι, η ταξική τους προέλευση αποσύρεται μπροστά στην ενοποίηση που προσφέρει ο κρατικός μηχανισμός. Ειδικότερα, το γεγονός ότι είναι μέλη του κρατικού μηχανισμού, τους προτρέπει να υλοποιήσουν τα συμφέροντα που αντανakλώνται στο Κράτος. Άρα, τα μέλη της γραφειοκρατίας υπηρετούν την κυρίαρχη τάξη, όχι λόγω της ταξικής τους προέλευσης και τους δεσμούς τους με την αστική τάξη, αλλά λόγω της σχετικής ενότητας της ιδιαίτερης κοινωνικής κατηγορίας που είναι αποτέλεσμα της αντικειμενικής λειτουργίας του Κράτους. Η προαναφερθείσα παρατήρηση του Πουλαντζά αποδεικνύει ότι η λειτουργία του Κράτους και των κρατικών μηχανισμών συμπίπτει με τα συμφέροντα της αστικής τάξης.

Επιπλέον, η αντικειμενική λειτουργία του Κράτους θέτει επί τάπητος την προβληματική της σχετικής αυτονομίας του Κράτους σε σχέση με την άρχουσα τάξη και το ζήτημα της σχετικής αυτονομίας της γραφειοκρατίας απέναντι στην κυρίαρχη

¹⁴ Ν. Πουλαντζάς, Ρ. Μίλλιμπαντ, Ζ. Π. Φάν « Προβλήματα του Σύγχρονου Κράτους και του Φασιστικού Φαινομένου», Θεμέλιο Β' Έκδοση Αθήνα 1981, σ. 20

τάξη. Οι θεωρητικοί του μαρξισμού που υποστηρίζουν ότι η ταξική προέλευση και η διαπροσωπικές σχέσεις των μελών του κρατικού μηχανισμού με την άρχουσα τάξη εξηγεί τη σχέση του Κράτους και της αρχουσας τάξης, δεν αναγνωρίζουν όμως τη σχετική αυτονομία του Κράτους και θεωρούν ότι η αστική τάξη «στριμώχνει» τον κρατικό μηχανισμό. Ο Μίλλιμπαντ διαχωρίζει τη θέση του απέναντι στους προγενέστερους θεωρητικούς, κατανοώντας την σχετική αυτονομία του Κράτους. Ακόμα, σημειώνει ότι ο κρατικός μηχανισμός δεν αποτελείται μόνο από την κυβέρνηση, αλλά διαθέτει και άλλους κλάδους. Ωστόσο, η ανάλυση του Μίλλιμπαντ για την υπεροχή κάποιου κρατικού κλάδου, έναντι άλλων, οφείλεται στην ταξική προέλευση, στους δεσμούς μεταξύ των μελών του κρατικού μηχανισμού και της κυρίαρχης τάξης και στον οικονομικό τους ρόλο. Απεναντίας, ο Πουλαντζάς διακρίνει ότι η κρατική μηχανή βασίζεται σε ένα αντικειμενικό σύστημα «ειδικών» κλάδων που διαθέτουν τη δική τους λογική, η οποία απορρέει από την ιδιαίτερη εσωτερική τους ενότητα.¹⁵ Κάθε λοιπόν ιδιαίτερη μορφή του καπιταλιστικού Κράτους πρέπει να είναι ενοποιημένη. Η ενότητα αυτή μπορεί να κατανοηθεί ανάλογα με τις μεταβολές που υφίστανται στις σχέσεις παραγωγής και στις αναδιαρθρώσεις της ταξικής πάλης. Μόνο όταν υπάρχει ενότητα σε μια μορφή Κράτους, τότε η ειδική μορφή του συνόλου του συστήματος του κρατικού μηχανισμού μπορεί να αντιστοιχεί στην εσωτερική ενότητα των κλάδων και του ρόλου του κρατικού μηχανισμού αντίστοιχα.¹⁶ Εάν, υπάρξει μετατόπιση του κλάδου που διαθέτει υπεροχή στον κρατικό μηχανισμό οι σχέσεις μεταξύ των άλλων κλάδων του κρατικού μηχανισμού τροποποιούν την ίδια την ενότητα. Συνεπώς, η αύξηση των στρατιωτικών δαπανών και η ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων των βιομηχάνων και των στρατιωτικών που αναφέρει ο Μίλλιμπαντ, είναι ελάχιστες για να προσδιορίσουμε τα αποτελέσματά τους. Όμως, αν πράγματι υπήρχαν, σε ισχυρό βαθμό, θα ήταν αποτέλεσμα των σοβαρών τροποποιήσεων των παραγωγικών σχέσεων και της ταξικής πάλης.

Φυσικά, τόσο ο Μίλλιμπαντ, όσο και ο Πουλαντζάς δεν υποστηρίζουν ότι διαφαίνεται κάποια υπεροχή του στρατού ως κλάδου του κρατικού μηχανισμού. Παρ' όλα αυτά συμφωνούν στο γεγονός ότι η σύγχρονη μορφή του καπιταλιστικού Κράτους μεταβάλλεται. Πιο συγκεκριμένα, κατά το Μίλλιμπαντ, οι σχέσεις ανάμεσα

¹⁵ Nicos Poulantzas « The Problem of the Capitalist State » New Left Review 1969 τχ. 58 σ. 74-75

¹⁶ Nicos Poulantzas « The Problem of the Capitalist State » New Left Review 1969 τχ. 58 σ. 75

στο Κράτος και στην άρχουσα τάξη, όπως έχει ειπωθεί, είναι διαπροσωπικές και μετατρέπονται σε περισσότερο ισχυρές μεταξύ των μελών του κρατικού μηχανισμού και της άρχουσας τάξης. Οπότε, η αιτία της τροποποίησης της κρατικής μορφής είναι για το Μίλλιμπαντ η εναλλαγή της άρχουσας τάξης με τα ανώτερα μέλη του κρατικού μηχανισμού και η ισχυροποίηση των δεσμών τους. Από την άλλη πλευρά, ο Πουλαντζάς υποστηρίζει ότι και αυτή η προσέγγιση είναι περιγραφική και ταυτίζεται με την ορθόδοξη κομμουνιστική θέση για τον κρατικό μονοπωλιακό καπιταλισμό που ενώνει το Κράτος και τα μονοπώλια σε ένα μηχανισμό. Για να αντιπαρατεθεί στην άποψη του Μίλλιμπαντ σημειώνει πως η τροποποίηση της μορφής του Κράτους πρέπει να ερευνηθεί στις μεταβολές της οικονομίας και της πολιτείας και όχι στα αμφιλεγόμενα αποτελέσματά της.¹⁷ Βέβαια, οποιαδήποτε μεταβολή στην κρατική μορφή δεν αλλάζει την σχετική αυτονομία του Κράτους.

Εν συνεχεία, το τελευταίο ζήτημα που εξετάζει ο Πουλαντζάς είναι οι ιδεολογικοί μηχανισμοί. Χαρακτηριστικά, η ιδεολογία εμπεριέχεται σε θεσμούς που αποτελούν μέρη του κρατικού μηχανισμού και του Κράτους. Ακολουθώντας, τη μαρξιστική παράδοση, οι δύο συγγραφείς κατευθύνθηκαν σε αναλύσεις που απέδωσαν βάση στην πρωταρχική καταπιεστική λειτουργία των θεσμών του Κράτους «αγνοώντας» την πρωταρχική ιδεολογική τους λειτουργία. Με άλλα λόγια, θεώρησαν ότι οι θεσμοί με πρωταρχική ιδεολογική λειτουργία και δευτερευόντως κατασταλτική εδρεύουν «έξω» από το Κράτος, δηλαδή στο πολιτικό σύστημα που ο Μίλλιμπαντ το θέτει ξεχωριστά από το Κράτος. Πέρα όμως από το συλλογισμό του Μίλλιμπαντ, κάποιοι θεσμοί διαθέτουν πρωταρχικό καταπιεστικό ρόλο, όπως για παράδειγμα στρατός, αστυνομία, δικαστικό σώμα κ.α. (κρατική μηχανή), ενώ κάποιοι άλλοι θεσμοί αφορούν τους ιδεολογικούς κρατικούς μηχανισμούς (εκκλησία, κόμματα, μέσα ενημέρωσης εκπαίδευση και οικογένεια), οι οποίοι ενδέχεται να εντάσσονται, είτε στο δημόσιο, είτε στον ιδιωτικό επίπεδο. Για να είμαστε περισσότερο ακριβείς, θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του Κράτους τοποθετούνται κυρίως στον ιδιωτικό τομέα και λειτουργούν πρωτίστως με ιδεολογία.¹⁸ Αναλυτικότερα, οι ιδεολογικοί κρατικοί μηχανισμοί, λόγω της κεκαλυμμένης χρήσης της ιδεολογίας, έχουν περισσότερη αυτονομία από τις σχέσεις τους με τον κρατικό μηχανισμό

¹⁷ Για τους ιδεολογικούς μηχανισμούς ο Πουλαντζάς αναφέρει ότι δεν βασίζονται στην διάκριση δημοσίου και ιδιωτικού, αλλά τοποθετούνται στον ιδιωτικό χώρο (χωρίς να παράγουν οικονομικό κέρδος) αναπαράγοντας πειθαρχημένο εργατικό δυναμικό. Nicos Poulantzas « The Problem of the Capitalist State » New Left Review 1969 τχ. 58 σ. 76

¹⁸ Nicos Poulantzas « The Problem of the Capitalist State » New Left Review 1969 τχ. 58 σ. 77

και τους υπόλοιπους κλάδους τους. Από την άλλη μεριά, ο κρατικός μηχανισμός βασίζεται στην εσωτερική ενότητα των κλάδων του και στις ενοποιημένες σχέσεις τους.

Ακόμη, το Κράτος και ο ρυθμιστικός του ρόλος που επιτρέπει την οργάνωση των κυρίαρχων τάξεων σε μία αντιφατική ενότητα σε αντιδιαστολή με τις κυριαρχούμενες τάξεις, για να εξασφαλίσει την αναπαραγωγή του και την αναπαραγωγή της κυριαρχίας χρησιμοποιεί τους ιδεολογικούς μηχανισμούς, οι οποίοι είναι λιγότερο εμφανείς. Βέβαια, για να λειτουργήσουν οι κρατικοί ιδεολογικοί μηχανισμοί είναι απαραίτητη η ύπαρξη του κρατικού καταπιεστικού μηχανισμού, χωρίς ο ίδιος να επεμβαίνει άμεσα στην λειτουργία τους, αλλά τους προσδιορίζει σε γενικές γραμμές τα όρια της λειτουργίας τους.¹⁹ Επιπλέον, παρά τη σχετική αυτονομία στη λειτουργία τους εντάσσονται στο πλαίσιο του συστήματος που εδράζεται και ο κρατικός μηχανισμός. Συνεπακόλουθα, οποιαδήποτε μεταβολή της μορφής του Κράτους μεταβάλλει τον καταπιεστικό κρατικό μηχανισμό, τις σχέσεις μεταξύ των ιδεολογικών μηχανισμών και τις σχέσεις μεταξύ ιδεολογικών και κρατικού μηχανισμού. Ακόμη, σε περίπτωση επαναστατικής διαδικασίας, ο κρατικός μηχανισμός θα πρέπει να συντριβεί, ενώ οι ιδεολογικοί μηχανισμοί που βασίζονται στην αυτονομία τους, δεν θα πρέπει να καταστραφούν με τον ίδιο τρόπο ή τον ίδιο χρόνο με τον κρατικό. Επομένως, η συντριβή των κρατικών ιδεολογικών μηχανισμών για να επιτευχθεί θα πρέπει πρωτίστως να έχει καταστραφεί ο κρατικός μηχανισμός. Με άλλα λόγια, οι κρατικοί ιδεολογικοί μηχανισμοί μπορούν να διατηρήσουν το ρόλο τους (τροποποιημένο βέβαια) ανάλογα με τις εκφάνσεις της ταξικής πάλης.

Κεφάλαιο 2^ο: Το Κεφαλαιοκρατικό Κράτος: Μια Απάντηση στο Νίκο Πουλαντζά

Αφού ολοκληρώθηκε το πρώτο μέρος της διένεξης ανάμεσα στους δύο θεωρητικούς του μαρξισμού, το επόμενο στάδιο της έρευνας αφορά την απάντηση που εξέδωσε ο Μίλλιμπαντ στον Πουλαντζά για της παρατηρήσεις που διατυπώθηκαν. Ο Μίλλιμπαντ καταρχήν δέχεται την κριτική που του ασκείται από τον Πουλαντζά.

¹⁹ Nicos Poulantzas « The Problem of the Capitalist State » New Left Review 1969 τχ. 58 σ. 78

Στην απάντησή του αυτή αναφέρει πως ο ίδιος επικρίνει, σε άλλους συγγραφείς, τα εμπειρικά στοιχεία που κατηγορείται από τον Πουλαντζά ότι χρησιμοποιεί. Επιπροσθέτως, παραδέχεται την κατηγορία του Πουλαντζά, ότι δεν αναλύει την θεωρία του Κράτους στο κείμενό του, αλλά την επεξηγεί αποσπασματικά. Το επιχείρημα του Μίλλιμπαντ είναι ότι πράγματι υπάρχει αυτή η παράληψη στη μελέτη του συγκεκριμένου επιστημονικά θεμελιωμένου έργου του, καθώς παραθέτει συνοπτικά τη θεωρία του Κράτους, διότι το έχει ήδη επεξεργαστεί σε άλλα έργα του. Ο λόγος που αναπτύσσει συνοπτικά τη μαρξιστική θεωρία του Κράτους είναι ότι επιθυμεί να προσδώσει ιδιαίτερο βάρος στην αντιπαράθεσή του με την πλουραλιστική δημοκρατική άποψη βασιζόμενος σε εμπειρικές παρατηρήσεις. Συνεπώς, τονίζει ότι ακόμα και η υπονόηση της μαρξιστικής θεωρίας του Κράτους τον αποκόπτει από την τοποθέτησή του στο πεδίο του αντιπάλου.²⁰

Ακόμα, ο Μίλλιμπαντ υποστηρίζει ότι με την έννοια της πολλαπλότητας των ελίτ δεν ανατρέπει την ύπαρξη μιας άρχουσας τάξης, η οποία κυριαρχεί πάνω στις άλλες. Οπότε, η κριτική του Πουλαντζά είναι υπερβολική για την μελέτη του και αμφιβάλει για το γεγονός ότι υποπέφτει στα αναλυτικά εργαλεία του αντιπάλου, κατακεραυνώνοντας τις αστικές ιδεολογικές αντιλήψεις του Κράτους. Χαρακτηριστικά, ο Μίλλιμπαντ αναφέρει ότι χρησιμοποιεί την έννοια των ελίτ προσπαθώντας να περιγράψει την ουδετερότητα του όρου. Μάλιστα, σημειώνει πως ο Πουλαντζάς με την έννοια των «τμημάτων» πετυχαίνει σε μεγαλύτερο βαθμό την ουδετερότητα, αλλά η λέξη αυτή είναι αδύνατη.²¹ Πάντως, και οι δύο έννοιες (τμήματα και ελίτ) είναι συμβατές για να περιγράψουν την ύπαρξη μιας κυρίαρχης τάξης και τα «κομμάτια» αυτής της τάξης. Έτσι, ο Μίλλιμπαντ ισχυρίζεται ότι για την ανάλυση της συγκεκριμένης πραγματικότητας δεν χρειάζεται να απορριφθεί η έννοια των ελίτ, όπως επισημαίνει ο Πουλαντζάς, αλλά για να μελετηθεί η συγκεκριμένη πραγματικότητα θα πρέπει η έννοια των ελίτ να στραφεί ενάντια στους αντιπάλους και να ενταχθεί στην έννοια των κυρίαρχων τάξεων. Με άλλα λόγια, οι έννοιες της αστικής διανόησης δεν θα πρέπει να αναλυθούν για απολογητικούς λόγους, αλλά να χρησιμοποιηθούν για κριτική απέναντί της. Ένα τέτοιο εγχείρημα θα ήταν πράγματι επικίνδυνο, όμως, όπως αναφέρει ο Μίλλιμπαντ, είναι νόμιμο και αναγκαίο.

²⁰ R. Miliband «The Capitalist State Reply to Nicos Poulantzas» New Left Review No. 59, Jan.-Feb. 1970 σ. 53

²¹ R. Miliband «The Capitalist State Reply to Nicos Poulantzas» New Left Review No. 59, Jan.-Feb. 1970 σ. 54

Επιπροσθέτως, η διένεξη μεταξύ των δύο θεωρητικών του μαρξισμού θίγει κατά το Μίλλιμπαντ τη γενικότερη σχέση της θεωρίας με την εμπειρική μελέτη. Πραγματικά, το έργο του Μίλλιμπαντ δεν είναι, τόσο θεωρητικό, όπως υποστηρίζει ο Πουλαντζάς, όμως η δική του προσέγγιση στο «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις» δεν εμπεριέχει την εμπειρική έρευνα. Το γεγονός αυτό, κατά το Μίλλιμπαντ, έγκειται στην έμφαση που αποδίδεται στο συνδυασμό της θεωρίας με την εμπειρική τεκμηρίωση. Συνεπώς, καταλήγει ότι ο Πουλαντζάς, εν αντιθέσει με το Μάρξ, βασίζεται πολύ λιγότερο στις εμπειρικές μελέτες.

Επιπλέον, ο Μίλλιμπαντ αναφέρεται στην κριτική που του ασκείται για το «ψεύτικο πρόβλημα του διευθυντισμού». Παραδέχεται ότι ο διευθυντισμός είναι ψευδοπρόβλημα με την έννοια των κινήτρων των διευθυντών, δηλαδή ότι δεν ξεχωρίζουν από τα μέλη της αστικής τάξης. Από την άλλη πλευρά, ο Πουλαντζάς υποτιμάει τη σημασία των διευθυντών, οι οποίοι οργανώνουν την εσωτερική παραγωγή του κεφαλαίου. Έτσι, συσκοτίζει την συνοχή των διαφορετικών ομάδων της κυρίαρχης τάξης, πράγμα που τον οδηγεί στην άρνηση της συνεκτικότητάς τους. Ο Μίλλιμπαντ, όπως σημειώνει, επιλέγει να αναφερθεί στα κίνητρα των διευθυντών, επειδή επιθυμεί να αποδείξει ότι τα κίνητρα των διευθυντών δεν είναι αποφασιστικά για την αναπαραγωγή του κεφαλαιοκρατικού συστήματος. Ειδικότερα, θεωρεί πως εάν παρακάμψει τα κίνητρα των διευθυντών δημιουργείται χάσμα αναμεσα στην κριτική του και στην απολογία της αστικής τάξης για τον διευθυντισμό²².

Όσον αφορά τις σχέσεις της άρχουσας τάξης με την κυβέρνηση και τον κρατικό μηχανισμό, ο Πουλαντζάς ισχυρίζεται ότι οφείλεται στην αντικειμενική λειτουργία του Κράτους που υλοποιήθηκε κατά τον καπιταλιστικό σχηματισμό. Στην κριτική αυτή ο Μίλλιμπαντ θεωρεί ότι αναφέρει τις αντικειμενικές σχέσεις, αλλά δεν τονίζει αρκετά το σημείο αυτό στο έργο του. Ακόμη, ο Μίλλιμπαντ σημειώνει ότι ο Πουλαντζάς δεν ενδιαφέρεται για την κρατική ελίτ, αλλά για τις συμπαγείς λειτουργίες του Κράτους που προσδιορίζουν τους κανόνες λειτουργίας των κρατικών υπαλλήλων. Συνεπακόλουθα, κατά το Μίλλιμπαντ, ο Πουλαντζάς αντικαθιστά την έννοια της άρχουσας τάξης με την έννοια των «αντικειμενικών δομών» και των «αντικειμενικών σχέσεων». Με την έμφαση που αποδίδει στη σχετική αυτονομία του Κράτους ο Πουλαντζάς παραδέχεται ότι το Κράτος δεν χειραγωγείται από την

²² R. Miliband «The Capitalist State Reply to Nicos Poulantzas» New Left Review No. 59, Jan.-Feb. 1970 σ. 55

άρχουσα τάξη, αλλά «αυτόματα» διασφαλίζει τα συμφέροντά της λόγω των αντικειμενικών συνθηκών²³. Με άλλα λόγια, ο Μίλλιμπαντ θεωρεί ότι η ανάλυση του Πουλαντζά καταλήγει σε δομικό αιτιοκρατισμό ή σε ένα δομικό υπεραιτιοκρατισμό, πράγμα που αποκόπτει τη διαλεκτική σύνδεση Κράτους και «συστήματος». Ακόμη, ο Μίλλιμπαντ σημειώνει ότι η κρατική ελίτ και οι σχέσεις της με το σύστημα και την κοινωνία είναι συνθετότερες από την προσέγγιση που παρέχει για αυτήν ο Πουλαντζάς, ενώ ο ίδιος έχει καλύψει σε κάποιο βαθμό περισσότερο τους σύνθετους παράγοντες.

Εν συνεχεία, ο Μίλλιμπαντ δεν αποδέχεται την κατηγορία του Πουλαντζά πως δεν επεξεργάστηκαν ότι η ιδεολογία κυοφορείται στο εσωτερικό των μηχανισμών. Αναλυτικότερα, υποστηρίζει ότι έχει αποδείξει την ιδεολογία των θεσμών σε μεγάλο βαθμό, ειδικότερα σε μηχανισμούς, οι οποίοι είναι σημαντικά κομμάτια του κυρίαρχου συστήματος. Χαρακτηριστικά παραδείγματα που αναφέρει είναι οι μελέτες του για την εκκλησία, την εκπαίδευση, τα κόμματα κ.α. Ειδικότερα, στην «διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης» παρουσιάζει τους θεσμούς που εμφανίζονται ως «ουδέτεροι».²⁴ Η σημαντικότερη πτυχή της διαφωνίας τους περί της ιδεολογίας των μηχανισμών και του ρόλου τους, είναι κατά το Μίλλιμπαντ, ότι ο Πουλαντζάς ισχυρίζεται πως οι μηχανισμοί αυτοί είναι εντός του κρατικού συστήματος και ότι λειτουργούν με πρωταρχικό ιδεολογικό χαρακτήρα, ενώ άλλοι με πρωταρχικά καταπιεστικό ρόλο. Σε καμία περίπτωση δεν είναι μέρος του Κράτους, παρά το ότι συμμετέχουν στο σύστημα της εξουσίας, αλλά αποτελούν κομμάτι του πολιτικό συστήματος.²⁵ Βέβαια, οι θεσμοί αυτοί εντάσσονται σε μια διαρκή διαδικασία «κρατικοποίησης», η οποία αυξάνεται όλο και περισσότερο, επειδή το Κράτος αναλαμβάνει μεγαλύτερες ευθύνες σχετικά με την ενσωμάτωση της στρεβλής πραγματικότητας. Άρα, ο Μίλλιμπαντ καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι μηχανισμοί αυτοί τείνουν να εισχωρήσουν από το πολιτικό σύστημα στο Κράτος. Ακριβέστερα, οι θεσμοί που βρίσκονται στο πολιτικό σύστημα διαθέτουν πράγματι ένα βαθμό αυτονομίας, αλλά δεν πρέπει να ειπωθεί ότι είναι κομμάτια του κρατικού

²³ R. Miliband «The Capitalist State Reply to Nicos Poulantzas» New Left Review No. 59, Jan.-Feb. 1970 σ. 55

²⁴ Ράλφ Μίλλιμπαντ «Το Κράτος στην Καπιταλιστική Κοινωνία» μτφρ. Ν. Μπαλή, (επιμ.) Τ. Καφετζής, Πολύτυπο, Αθήνα 1984 σ. 294

²⁵ R. Miliband «The Capitalist State Reply to Nicos Poulantzas» New Left Review No. 59, Jan.-Feb. 1970 σ. 58-59

συστήματος. Έτσι μόνο θα αποδειχθεί ότι εκπληρώνουν τις ιδεολογικές τους λειτουργίες έξω από αυτό το σύστημα.

Από τα παραπάνω μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι δύο στοχαστές αποκλείουν, ως προς τον τρόπο ανάλυσης των γεγονότων που επεξεργάζονται, δηλαδή στα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιούν για να εξάγουν τα συμπεράσματά τους.²⁶ Από την άλλη μεριά παρατηρείται μια μικρή σύγκλιση στα συμπεράσματα που παρουσιάζουν, πράγμα που ανοίγει το δρόμο για μια περαιτέρω διερεύνηση της διένεξης.

Κεφάλαιο 3^ο: Η Κριτική του Ράλφ Μίλλιμπαντ στην Πολιτική Εξουσία και στις Κοινωνικές Τάξεις

Στο παρόν κεφάλαιο θα παρουσιαστεί η κριτική του Μίλλιμπαντ στον Πουλαντζά, ενώ παράλληλα θα αναλυθούν τα σημεία τα οποία επικρίνει ο Μίλλιμπαντ, για να κατανοήσουμε σε τι αναφέρεται ο Πουλαντζάς. Βέβαια, τα καταλυτικά συμπεράσματα σχετικά με το πουλαντζικό έργο θα τα παραθέσουμε στα επόμενα κεφάλαια που θα πραγματευτούμε την απάντηση του Πουλαντζά. Η Συγκεκριμένη μελέτη λοιπόν του Πουλαντζά επανέρχεται στο επίκεντρο της κριτικής του Μίλλιμπαντ με αφορμή την έκδοσή της στα Αγγλικά. Εκεί ο Μίλλιμπαντ λαμβάνει την ευκαιρία να ολοκληρώσει κατά κάποιο τρόπο την κριτική που ασκήθηκε από τον Πουλαντζά για το δικό του έργο. Χαρακτηριστικά, εμφανίζονται στο βιβλίο του Πουλαντζά δυσνόητες έννοιες της Αλτουσεριανής παράδοσης, οι οποίες θεωρείται από το Μίλλιμπαντ ότι δημιουργούν λανθασμένες διαπιστώσεις.²⁷ Ακόμη, ο Μίλλιμπαντ θέτει ξανά το ζήτημα της μελέτης του συγκεκριμένου, μέσα από την εμπειρική έρευνα. Το κεφαλαιοκρατικό Κράτος που μελετά ο Πουλαντζάς δεν έχει αναφορά σε ένα κράτος συγκεκριμένης χώρας που να παρουσιάζει τις διάφορες εκφάνσεις του. Με άλλα λόγια, σε κανένα σημείο της ανάλυσης του Πουλαντζά δεν έχει χρησιμοποιηθεί εμπειρική μελέτη, καθιστώντας το έργο του αφηρημένο. Άρα,

²⁶ B. Jessop «Dialogue of the Deaf: Some Reflections on the Poulantzas- Milliband Debate»... 2007 σ. 151

²⁷ Ralph Miliband «Poulantzas and the Capitalist State» New Left Review No . 82, Nov.-Dec. 1973 σ. 84

δεν επεξεργάζεται κάποιο συγκεκριμένο Κράτος σε μία γεωγραφική επικράτεια, αλλά αναλώνεται σε γενικόλογες παρατηρήσεις του κοινωνικού σχηματισμού και του ρόλου του κεφαλαιοκρατικού Κράτους μέσα σε αυτούς τους σχηματισμούς²⁸. Χαρακτηριστικά ο Πουλαντζάς ασχολείται με τις δικές του προβληματικές αμφισβητώντας άλλες προσεγγίσεις που εμπεριέχουν άλλους τρόπους ανάλυσης.²⁹ Παρ' όλα αυτά, το υλικό που αντλεί ο Πουλαντζάς βασίζεται σε επεξεργασίες των κειμένων του Μάρξ του Ένγκελς και του Λένιν για το Κράτος και προσπαθεί να αποκρυπτογραφήσει τα κείμενα αυτά και να τα θεωρητικοποιήσει. Άλλωστε το εγχείρημα αυτό το ξεκαθαρίζει ο Πουλαντζάς και επιδιώκει την συμπλήρωση των εννοιών που χρησιμοποιούν οι κλασικοί του μαρξισμού, βασιζόμενος στην αποκωδικοποίηση των σκέψεων προγενέστερων μαρξιστών θεωρητικών σχετικά με τη φύση του Κράτους. Κατά το Μίλλιμπαντ, ο Πουλαντζάς δεν κατορθώνει να ερμηνεύσει τις έννοιες που χρησιμοποίησαν, παραμορφώνοντας έτσι τα γραπτά των κλασικών του μαρξισμού.

Εμβαθύνοντας στην κριτική του Μίλλιμπαντ παρατηρείται συμφωνία για την ανάλυση των σχέσεων της οικονομίας με την πολιτική, δηλαδή ότι η πολιτική δεν αποτελεί μια απλή αντανάκλαση της οικονομίας, αλλά ότι υπάρχει σε όλα τα επίπεδα μια ευρύτερη αλληλοεπίδραση. Όσον αφορά την έννοια της σχετικής αυτονομίας του Κράτους και του πολιτικού στοιχείου διαφαίνεται ότι έχουν κεντρικό ρόλο στο έργο του, καθώς ερευνώνται πτυχές της μαρξιστικής προσέγγισης που βρίσκονταν στο περιθώριο. Το πρόβλημα που εντοπίζει ο Μίλλιμπαντ στην προσέγγιση του Πουλαντζά είναι ότι οδηγεί, όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενη απάντησή του, στην υπερ-δομική αιτιότητα και στον δομικό αφαιρετισμό³⁰. Ακριβέστερα, οι δομές και τα επίπεδα διαθέτουν ελάχιστα σημεία επαφής με την πραγματικότητα, έχοντας ως αποτέλεσμα την αποκοπή της από το πεδίο της πολιτικής ανάλυσης. Περισσότερα για αυτήν την παρατήρηση θα εξετάσουμε σε επόμενα κεφάλαια που αναφέρονται στους τύπους αφαίρεσης που χρησιμοποιεί ο Πουλαντζάς. Για να εξακριβωθεί όμως

²⁸ Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο Πουλαντζάς εξετάζει το Κράτος από τη σκοπιά της Πολιτικής Θεωρίας προσπαθώντας να αναδείξει τους μετασχηματισμούς του Κράτους εν γένει. Ο κύριος τύπος Κράτους που μελετά είναι το κεφαλαιοκρατικό Κράτος που διαχωρίζεται από τις μορφές Κράτους που δύναται να λάβει, δηλαδή τις διάφορες εκφάνσεις του ανάλογα με την ταξική πάλη. Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις» μτφρ. Κ. Φιλίνης, Θεμέλιο, τ. Α, Αθήνα 1985 σ. 139

²⁹ B. Jessop «Dialogue of the Deaf: Some Reflections on the Poulantzas- Milliband Debate»... 2007 σ. 145

³⁰ Ralph Miliband «Poulantzas and the Capitalist State» New Left Review No . 82, Nov.-Dec. 1973 σ. 85

εάν ο Πουλαντζάς στηρίζεται σε ένα τέτοιο εγχείρημα θα πρέπει να ακολουθήσουμε τον τρόπο που αναλύει τις κοινωνικές τάξεις και την πάλη των τάξεων, ενώ παράλληλα θα πρέπει να αποκρυπτογραφηθεί η έννοια των δομών. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, ο Μίλλιμπαντ δεν κατανοεί τη διάκριση που μεταχειρίζεται ο Πουλαντζάς ανάμεσα στις δομές, οι οποίες αποτελούν τη μήτρα (δομικές βαθμίδες και επίπεδα) οργάνωσης της κυριαρχίας εσωτερικό των κοινωνικών σχηματισμών. Η λειτουργία των δομών εστιάζει πρωτίστως στο πολιτικό επίπεδο, υπερπροσδιορίζοντας τα υπόλοιπα πεδία, ενώ παράλληλα η ύπαρξή τους δεν είναι ορατή, καθώς είναι κεκαλυμμένη με ιδεολογικό περίβλημα. Το περίβλημα αυτό είναι καταλυτικό για τις δομές, διότι η μορφή που παρουσιάζεται στο εξωτερικό τους περιβάλλον είναι αντεστραμμένη.³¹ Έτσι παραδείγματος χάριν, μέσα στις αντιφάσεις των δομών το στοιχείο της οικονομίας που αποτελεί μία δομή εξαφανίζεται στο εξωτερικό του περιβάλλον την οικονομική ταξική πάλη, λόγω της κάλυψής της από την κυρίαρχη ιδεολογία, πράγμα που με τη σειρά του αποκρύπτει την πολιτική πάλη. Επιπλέον, οι δομές διαχωρίζονται από τις πρακτικές που αναφέρονται στην ταξική πάλη. Συνεπώς, ο Πουλαντζάς ορίζει τις κοινωνικές τάξεις, με την αυστηρή έννοια του όρου, ως τις ταξικές πρακτικές που στην ενότητά τους είναι το πεδίο της πάλης των τάξεων. Οι πρακτικές παρεμβαίνουν στα πλαίσια που θέτουν οι δομές και δημιουργούν με αυτόν τον τρόπο την πάλη των τάξεων, ως αποτέλεσμα των σχέσεων μεταξύ των δομών και των αντιφάσεών τους. Χαρακτηριστικά, η παρέμβαση που επιτελείται από τις πρακτικές μέσα στις δομές του οικονομικού, του πολιτικού και του ιδεολογικού αντίστοιχα φανερώνει τα όρια και τις εκδηλώσεις της ταξικής πάλης που είναι αποτέλεσμα των δομών, αποκρυσταλλώνοντας τον πολιτικό ταξικό αγώνα. Η πολιτική πρακτική δηλαδή, αντανakλά τον τόπο όπου συμπυκνώνονται οι σχεσιακές αντιφάσεις που καθορίζουν την ενότητα της εκάστοτε δομής.³² Για το λόγο αυτό, η πολιτική πρακτική πρέπει να κατανοείται ως πεδίο που επενεργεί και στο οικονομικό και στο ιδεολογικό στοιχείο. Με άλλα λόγια, η πολιτική πρακτική αναφέρεται συγχρόνως και τα άλλα επίπεδα, καθώς αποτελεί τμήμα μιας ολότητας.

Επιπροσθέτως, αφού οι κοινωνικές σχέσεις γίνονται ορατές σε όλα τα επίπεδα, όπως σημειώθηκε παραπάνω, έτσι και η ταξική πάλη, δηλαδή οι ταξικές πρακτικές

³¹ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις» μτφρ. Κ. Φιλίνης, Θεμέλιο τ. Α', Αθήνα 1985 σ. 159

³² ³² Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις» μτφρ. Κ. Φιλίνης, Θεμέλιο τ. Α', Αθήνα 1985 σ. 121

λαμβάνουν χώρα τόσο στο οικονομικοπολιτικό όσο και στο ιδεολογικό πεδίο, προκειμένου να διατηρηθεί η κυριαρχία μιας τάξης ή μιας μερίδας τάξεων πάνω στις άλλες. Με αυτόν τον τρόπο, η αντίφαση που δημιουργείται στις παρυφές του «ανταγωνισμού» θα λέγαμε τεχνικά, αποκρυσταλλώνει τις ταξικές πρακτικές, δηλαδή τον ταξικό αγώνα. Επομένως, η πρακτική θεωρείται μια διαδικασία μετασχηματισμού του κρατούντος συστήματος.³³ Κατ' επέκταση, μπορούμε να προχωρήσουμε στην διάκριση των δομών και των πρακτικών που αποτελούν δύο ιδιαίτερα διαφορετικά συστήματα, τα οποία ρυθμίζουν τις σχέσεις των τάξεων. Με αυτόν τον τρόπο και οι πρακτικές των διάφορων επιπέδων βρίσκονται σε μία «σχετική απομόνωση» μεταξύ τους³⁴. Κοντολογίς, οι δομές του οικονομικού επιπέδου και η ταξικές πρακτικές του δε σχετίζονται με τις δομές και τις πρακτικές του πολιτικού επιπέδου, καθώς και του ιδεολογικού αντιστοιχώς. Με άλλα λόγια, οι σχέσεις των δομών και των πρακτικών ενός επιπέδου είναι αποκεντρωμένες από τις σχέσεις των υπόλοιπων επιπέδων. Συνεπώς, η ταξική πάλη (ταξικές πρακτικές) αντανακλά τις σχέσεις των δομών πάνω στους παράγοντες στα αποκεντρωμένα επίπεδα.

Ακόμα, όπως υποστηρίζει ο Μίλλμπαντ, οι κοινωνικές τάξεις (ταξικές πρακτικές) εμφανίζονται ως το αποτέλεσμα του συνόλου των δομών χωρίς να γνωρίζουμε τη δυναμική του. Επομένως, η ταξική πάλη εμφανίζεται μέσα σε ένα τυποποιημένο πλαίσιο μέσα στον «δομικό αφαιρετισμό». Το γεγονός αυτό λαμβάνει χώρα, επειδή δεν υπάρχει στον Πουλαντζά η αίσθηση της ιστορίας και της κοινωνικής ανάλυσης, πράγμα που τον οδηγεί να ανάγει τις εξελίξεις των καπιταλιστικών κοινωνιών στις δομές. Εφόσον αναλύθηκε η έννοια της δομής, των ταξικών πρακτικών καθώς και ένα τμήμα των κοινωνικών τάξεων, θα ήταν χρήσιμο να επεξεργαστεί περισσότερο ο τρόπος σύμφωνα με τον οποίο ο Πουλαντζάς νοηματοδοτεί τις κοινωνικές τάξεις.

Οι κοινωνικές τάξεις λοιπόν, εμφανίζονται κατά τον Πουλαντζά όχι μόνο σαν αποτέλεσμα του οικονομικού επιπέδου (οικονομική δομή) που καλύπτει τις παραγωγικές σχέσεις, αλλά ως σχέσεις που παράγονται σε όλα τα επίπεδα. Πιο συγκεκριμένα, οι κοινωνικές τάξεις δεν εμφανίζονται σαν μια απλή «δράση» ενός δομικού πεδίου πάνω σε άλλα δομικά επίπεδα. Εν αντιθέσει, αποτελούν το αποτέλεσμα του ολικού συνόλου των δομών των κοινωνικών σχέσεων που

³³ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....» Θεμέλιο, τ. Α', Αθήνα 1985 σ. 125

³⁴ Στο σημείο αυτό γίνεται εμφανής η επιρροή του Αλτουσέρ στο πουλαντζικό έργο, καθώς η ολότητα του Μάρξ έχει «σπάσει» και τα αντικείμενά της μελετούνται ως ξεχωριστά «κομμάτια».

αντικατοπτρίζουν στο εσωτερικό τους την κατανομή των παραγόντων της παραγωγής (εργάτης- κεφαλαιοκράτης) σε κοινωνικές τάξεις κατά τον κεφαλαιοκρατικό κοινωνικό σχηματισμό.³⁵ Με άλλα λόγια οι κοινωνικές τάξεις αποκρυσταλλώνουν τη θέση των παραγόντων (στην παραγωγική διαδικασία) σε σχέση με τις δομές του τρόπου παραγωγής και του κοινωνικού σχηματισμού. Επιπροσθέτως, οι κοινωνικές τάξεις φανερώνουν τα αποτελέσματα του συνόλου των δομών μέσα στις κοινωνικές σχέσεις. Ο τρόπος που οργανώνονται οι δομές και οι βαθμίδες τους στα οικονομικοπολιτικά και ιδεολογικά επίπεδα καθρεπτίζονται στις αντίστοιχες οικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές ταξικές πρακτικές στο εσωτερικό των κοινωνικών σχέσεων. Επομένως, παρατηρούμε τη δυναμική της ανάλυσης του Πουλαντζά, η οποία υποδεικνύει τις ποικίλες διαστάσεις του ταξικού αγώνα στα διάφορα πεδία, χωρίς παράλληλα να αποκαλύπτει ένα μονοδιάστατο οικονομικό καθορισμό των τάξεων. Χαρακτηριστικά, εάν η πάλη των τάξεων και οι ταξικές σχέσεις περιγράφονται στο οικονομικό επίπεδο είναι αποτέλεσμα του Ειδικού Συνδυασμού των παραγόντων της παραγωγής (εργάτης –κεφαλαιοκράτης, υλικοί – τεχνικοί όροι της εργασίας) που αποτελούν τις παραγωγικές σχέσεις, καθώς ο προσδιορισμός σε τελευταία ανάλυση από το οικονομικό επίπεδο διαδραματίζει κυρίαρχο ρόλο μέσα στις δομές που αντανakλούνται στις κοινωνικές σχέσεις.³⁶ Οι κοινωνικές τάξεις είναι αποτέλεσμα της δομής του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής στο σημείο που ο συγκεκριμένος τρόπος παραγωγής προσδιορίζει τις παραγωγικές σχέσεις ως περιοχική δομή, οικονομικό στοιχείο δηλαδή, εγκαθιστώντας τις στη σχέση τους με τις άλλες περιφερειακές δομές. Συνεπακόλουθα, οι κοινωνικές τάξεις διαμορφώνονται από το σύνολο των δομών και των αποτελεσμάτων τους σε ένα ιστορικά καθορισμένο κοινωνικό σχηματισμό.

Εν συνεχεία, η κριτική στον Πουλαντζά γίνεται μεγαλύτερη όταν αναφέρει ότι μία τάξη μπορεί να γίνει αυτόνομη στο εσωτερικό ενός κοινωνικού σχηματισμού μόνο όταν η σχέση της με τις παραγωγικές σχέσεις αντανakλάται σε όλα τα επίπεδα με μια ειδική παρουσία.³⁷ Αναλυτικότερα, ο Μίλλμπαντ υπονοεί ότι το επιχείρημα αυτό

³⁵ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....» Θεμέλιο, τ. Α', Αθήνα 1985 σ. 89-90

³⁶ Πιο συγκεκριμένα, οι παραγωγικές σχέσεις είναι αυτές που προσδιορίζουν την λειτουργία και τις θέσεις της παραγωγικής διαδικασίας που διαχωρίζουν τις κοινωνικές σχέσεις σε τάξεις. Όμως, οι παραγωγικές σχέσεις δεν είναι κοινωνικές τάξεις, αλλά η δομή που υπερκαθορίζει τον χωρισμό. Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....» Θεμέλιο, τ. Α', Αθήνα 1985 σ. 122, 141

³⁷ Ralph Miliband «Poulantzas and the Capitalist State» New Left Review No . 82, Nov.-Dec. 1973 σ. 86

είναι οικονομίστικο και ότι η αντανάκλαση εδράζεται στην θέση της τάξης αυτής (κυρίαρχης) στην παραγωγική διαδικασία που αντικατοπτρίζεται στα υπόλοιπα πεδία ένα καινούριο στοιχείο που χωρίς αυτό δεν θα μπορούσε να ενσωματωθεί σε αυτά. Το στοιχείο αυτό είναι που δημιουργεί τα «κατάλληλα αποτελέσματα» για αυτήν την τάξη. Επομένως, από τη μια πλευρά δύναται μια τάξη να κατανοηθεί ως αυτόνομη μόνο όταν έχει τα «κατάλληλα αποτελέσματα» που είναι αποτελεσματικά για τις εξελίξεις. Από την άλλη μεριά, η κυριαρχία της οικονομικής πάλης δε συνεπάγεται την απουσία «κατάλληλων αποτελεσμάτων» στο επίπεδο της πολιτικής πάλης. Δηλαδή συνεπάγεται μια αναποτελεσματική πολιτική πάλη. Με άλλα λόγια, ο Μίλλιμπαντ θεωρεί ότι μπορεί τα «κατάλληλα αποτελέσματα» είναι αναποτελεσματικά. Αρά, συμπεραίνει ότι ο Πουλαντζάς δεν χρησιμοποιεί επιστημονική ή οποιαδήποτε άλλη ανάλυση για την εξήγηση της ταξικής πάλης.³⁸

Ωστόσο θα ήταν σημαντικό να εξετάσουμε την ερμηνεία που προσδίδει ο Πουλαντζάς στα «κατάλληλα αποτελέσματα», έτσι ώστε να διαπιστώσουμε εάν όντως ισχύουν οι παρατηρήσεις του Μίλλιμπαντ. Πιο συγκεκριμένα, τα «κατάλληλα αποτελέσματα» που ωθούν στην κατηγοριοποίηση μιας τάξης σε αυτόνομη δύναμη είναι οι τάξεις στηρίγματα, η οργάνωση της τάξης αυτής στο πολιτικό επίπεδο, η συγκυρία και το Κράτος που διαθέτει το σημαντικό ρόλο του ρυθμιστή.³⁹ Όλη η παραπάνω διαδικασία τροποποιεί ουσιαστικά τα όρια των δομών και της ταξικής πάλης, πράγμα που δίνει τη δυνατότητα στην αυτόνομη τάξη, μέσω των «κατάλληλων αποτελεσμάτων» να αντανakλάται πάνω σε αυτά τα όρια των δομών και της ταξικής πάλης, χωρίς να ενσωματώνεται σε μια απλή μικρή παραλλαγή τους. Τα «κατάλληλα αποτελέσματα» μπορούν να αντανakλώνται στους διάφορους μετασχηματισμούς των πολιτικών και ιδεολογικών δομών ενός κοινωνικού σχηματισμού και συνάμα των τροποποιήσεων των αντίστοιχων πεδίων της ταξικής πάλης. Από την άλλη μεριά, τα «κατάλληλα αποτελέσματα» ενδέχεται να μεταβάλλουν τις σχέσεις της ταξικής εκπροσώπησης, γεγονός που μετασχηματίζει την ύπαρξη της οικονομικής τάξης που αντικατοπτρίζεται στις αλλαγές των δομών, σε μία άλλη τάξη. Τουτέστιν, δύναται μια τάξη να εμφανίζεται ως κυρίαρχη στο συσχετισμό δυνάμεως, αλλά στην ουσία να αποτελεί μια απλή τάξη στηρίγμα, η οποία

³⁸ Ralph Miliband «Poulantzas and the Capitalist State» New Left Review No . 82, Nov.-Dec. 1973 σ. 87

³⁹ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο, τ. Α', Αθήνα 1985 σ. 105

μπορεί να μην συγκαταλέγεται στις κυρίαρχες τάξεις.⁴⁰ Το ίδιο μπορεί να συμβεί και στην κομματική εκπροσώπηση μιας άλλης τάξης, πέρα από την κυρίαρχη, που να παρουσιάζεται ως «εκπρόσωπος» της πρώτης, δίχως όμως να είναι στην πραγματικότητα. Κοντολογίς, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι τα «κατάλληλα αποτελέσματα» βασίζονται σε διάφορες ευκαιρίες που «εκμεταλλεύεται» μία τάξη, η οποία προέρχεται από τον συνασπισμό της εξουσίας και τροποποιεί κατά έναν τρόπο το συσχετισμό δύναμης στο εσωτερικό των κυρίαρχων τάξεων προκειμένου να αυτονομηθεί από τις υπόλοιπες και να προβάλλει τα συμφέροντά της ως τα γενικά συμφέροντα του συγκροτήματος. Συνεπώς, η αυτονόμηση μιας τάξης που επιτυγχάνεται μέσω των «κατάλληλων αποτελεσμάτων» έγκειται σε μια σειρά από παράγοντες που προαναφέρθηκαν, στις σχέσεις που αναπτύσσονται στις πολιτικοϊδεολογικές δομές, αλλά και στις ταξικές πολιτικοϊδεολογικές κοινωνικές σχέσεις.⁴¹ Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των «κατάλληλων αποτελεσμάτων» είναι ότι στο πολιτικό επίπεδο μια τάξη που χρησιμοποιεί τα αποτελέσματα αυτά δεν χρειάζεται να διαθέτει τη «δική» της πολιτική οργάνωση ή ακόμα τη «δική» της ιδεολογία.

Ακόμη, το ότι η μερίδα αυτή που δεν διαθέτει τη δική της πολιτική οργάνωση, δεν την αποκόπτει από την πολιτική ταξική πάλη, αλλά το γεγονός αυτό συμβαίνει επειδή το οικονομικό στοιχείο κατέχει τον κυρίαρχο ρόλο. Από την άλλη πλευρά, η πράξη αυτή οφείλεται στο ότι οι κυρίαρχες τάξεις και η σχέση που αναπτύσσουν με τις πολιτικοϊδεολογικές δομές επιδρούν πάνω στην ταξική πάλη, εμποδίζοντας την συγκρότηση των κυριαρχούμενων τάξεων σε πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο. Με αυτόν τον τρόπο πολώνουν τις τάξεις του κυρίαρχου τρόπου παραγωγής γύρω από τα συμφέροντά τους. Σε αυτό το σημείο το Κράτος μπορεί να λαμβάνει διάφορες μορφές και να οργανώνει την τάξη με τα «κατάλληλα αποτελέσματα», όπως για παράδειγμα το Κράτος του βοναπαρτισμού που προβάλλει τα οικονομικά συμφέροντα των μικροαστών σε φαινομενικό επίπεδο, ενώ στηρίζει τα πολιτικά συμφέροντα της αστικής τάξης.

Επιπλέον, ένα ακόμη στοιχείο που θα φωτίσει την έννοια των «κατάλληλων αποτελεσμάτων» είναι ότι, πέρα από την ανύψωση σε αυτόνομη ταξική μερίδα μίας τάξης, δίνεται η δυνατότητα να δημιουργηθεί μια τάξη υπερπροσδιορισμένη που

⁴⁰ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο, τ. Α', Αθήνα 1985 σ. 107

⁴¹ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο, τ. Α', Αθήνα 1985 σ. 111-112

επιτελείται λειτουργίες, οι οποίες την ανυψώνουν σε διακριτή κοινωνική δύναμη. Η διαδικασία αυτή ποικίλει ανάλογα με το πλαίσιο των δομών και των πρακτικών της πάλης των τάξεων που υπερπροσδιορίζουν με την δυναμική τους τα αποτελέσματα στις σχέσεις κυριαρχίας⁴². Δεδομένου ότι η ταξική πάλη βρίσκεται σε όλα τα επίπεδα και ανάμεσα στις κυρίαρχες τάξεις μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητό ότι μια τάξη που «εκμεταλλεύεται» το σύνολο των «κατάλληλων αποτελεσμάτων» δύναται να μετατραπεί σε κοινωνική δύναμη, παρουσιάζοντας έτσι τις σχέσεις κυριαρχίας προς όφελός της, ενώ στην πραγματικότητα είναι μια απλή τάξη στήριγμα (μικροαστική) που χρησιμοποιείται από τις κυρίαρχες τάξεις προκειμένου να επιτύχουν τους σκοπούς τους.⁴³ Ειδικότερα, κατά τον Πουλαντζά, η μεταβολή αυτή που επιφέρουν τα «κατάλληλα αποτελέσματα» αντανακλάται στο πολιτικό επίπεδο, δηλαδή στην πολιτική πάλη, από την εμφάνιση της αυτόνομης ταξικής μερίδας στην «πολιτική σκηνή» εκπροσώπησης, χωρίς όμως να κινεί η ίδια τους ιμάντες της εκπροσώπησης.

Όσον αφορά τον ισχυρισμό του Μίλλιμπαντ σχετικά με την αναποτελεσματικότητα των «κατάλληλων αποτελεσμάτων», η προσέγγιση του Πουλαντζά έγκειται στην αλληλοεπικάλυψη της πολιτικής και της οικονομικής ταξικής πάλης. Εάν λοιπόν διαχωριστεί η πολιτική πάλη από την οικονομική και οι ταξικές πρακτικές διεξάγονται μόνο στο οικονομικό επίπεδο, τότε η τάξη που επαφίεται μονάχα στην οικονομική πάλη ακρωτηριάζεται από την πολιτική στόχευση της κυριαρχίας της στην κρατική εξουσία. Κατ' επέκταση η μη συμμετοχή μιας τάξης στην πολιτική πάλη αντανακλά «κατάλληλα αποτελέσματα» αντεστραμμένα που ευνοούν τις αντίπαλες τάξεις στο πολιτικό πεδίο, οπότε για την τάξη αυτή τα «κατάλληλα αποτελέσματα» στο πολιτικό πεδίο είναι αναποτελεσματικά.

Επιπροσθέτως, ο Μίλλιμπαντ επανέρχεται στην έννοια της σχετικής αυτονομίας του Κράτους. Αναλυτικότερα, ο αφαιρετικός δομισμός δημιουργεί προβληματικές στην σχετική αυτονομία του Κράτους, καθώς ο τρόπος που επιλέγει να εξηγήσει τις σχέσεις του Κράτους και της κυρίαρχης τάξης υπονομεύει την ίδια την σχετική αυτονομία.⁴⁴ Ακριβέστερα, θεωρεί ότι η ανάλυση είναι καθαρά οικονομίστικη και ότι αδυνατεί να αποσαφηνίσει την έννοια της εξουσίας μέσα στους πυλώνες του Κράτους. Οπότε, δεν παράγει μια διάκριση ανάμεσα στην κρατική εξουσία και στην

⁴² Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο, τ. Α', Αθήνα 1985 σ. 113

⁴³ Η ανάδειξη μιας τάξης σε κοινωνική δύναμη πέρα από τα κατάλληλα αποτελέσματα εξαρτάται και από τις μορφές και τις τροποποιήσεις της κυριαρχίας στον συσχετισμό της εξουσίας.

⁴⁴ R. Miliband «Poulantzas.....» New Left Review No . 82, Nov.-Dec. 1973 σ.88

ταξική εξουσία. Αναλυτικότερα, ο Πουλαντζάς υποστηρίζει ότι οι σχέσεις των τάξεων, όντας πραγματικά κοινωνικές σχέσεις είναι σχέσεις εξουσίας, καθώς η έννοια της εξουσίας αποκρυσταλλώνει τα συνολικά αποτελέσματα των σχέσεων που παράγει η πάλη των τάξεων. Δηλαδή, η εξουσία θεμελιώνεται στα αποτελέσματα της δομής στο πεδίο των σχέσεων των ταξικών πρακτικών, ενώ παράλληλα αποτελεί στοιχείο εξωτερικό των δομών, πράγμα που φανερώνει ότι η εξουσία δεν είναι δομή.⁴⁵ Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η δομή δεν διαθέτει η ίδια εξουσία, αλλά η εξουσία εμφανίζεται, όπως προειπώθηκε, ως το αποτέλεσμα των ταξικών σχέσεων και των ταξικών πρακτικών. Μέσα από ένα παράδειγμα θα φωτιστεί περισσότερο η ανάλυση της έννοιας της εξουσίας. Οι παραγωγικές σχέσεις, όπως αναφέρει ο Πουλαντζάς, δεν είναι σχέσεις εξουσίας διότι είναι η μήτρα που οργανώνονται οι σχέσεις των τάξεων και οι διάφορες πρακτικές τους, ενώ η έννοια της εξουσίας μετουσιώνεται πάνω στα υποστηρίγματα που είναι οι παράγοντες της παραγωγής. Συνεπώς, η οικονομική εξουσία που περιγράφεται σε αυτό το σημείο προέρχεται από την πρακτική της οικονομικής ταξικής πάλης και τα υπερπροσδιορισμένα αποτελέσματα των περιφερειακών δομών, δηλαδή τις σχέσεις οικονομικής εξουσίας και κυριαρχίας που είναι αποτέλεσμα των συμβολαίων της εργασίας.

Επίσης, μία άλλη σημαντική διευκρίνιση που πρέπει να εισαχθεί στην παρούσα ανάλυση της εξουσίας είναι ότι δεν πρέπει να θεωρείται ότι οι κοινωνικές τάξεις θεμελιώνονται πάνω σε σχέσεις εξουσίας ή ότι οι κοινωνικές τάξεις προέχονται από αυτές τις σχέσεις. Πραγματικά, οι κοινωνικές τάξεις είναι σχέσεις εξουσίας σε όλα τα επίπεδα μόνο στο βαθμό που αποκρυσταλλώνουν τα αποτελέσματα των δομών πάνω στις πρακτικές και η έννοια της εξουσίας αποδεικνύει τα αποτελέσματα των δομών πάνω στις σχέσεις των ταξικών πρακτικών κατά την διεξαγωγή της ταξικής πάλης.⁴⁶ Συνεπακόλουθα, ο Πουλαντζάς αποσκοπεί να αποφύγει μια οικονομίστικη ερμηνεία των κοινωνικών τάξεων, καθώς και από μια ερμηνεία της εξουσίας που θα αναφέρονταν μόνο στο οικονομικό επίπεδο ή μόνο στην ταξική οικονομική πάλη. Έτσι, αποκόπτει τις σχέσεις παραγωγής από το πεδίο της εξουσίας αναφέροντας ότι αποτελούν τη δομή του οικονομικού στοιχείου που επιδρά πάνω στις ταξικές πρακτικές και οι εκφάνσεις της «παράγουν» σχέσεις εξουσίας στα υποστηρίγματα της παραγωγής.

⁴⁵ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....» Εκ. Θεμέλιο τ. Α' 1985 σ. 136

⁴⁶ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....» Εκ. Θεμέλιο τ. Α' 1985 σ. 139

Εν συνεχεία, ο Μίλλιμπαντ εισέρχεται στην εννοιολογική οριοθέτηση της κρατικής εξουσίας και της ταξικής κυριαρχίας προκειμένου να ερμηνεύσει την εξουσία στο έργο του Πουλαντζά. Παραθέτοντας λοιπόν αποσπάσματα ισχυρίζεται ότι ο Πουλαντζάς δεν αναλύει επακριβώς με την αυστηρότητα των εννοιών την κρατική εξουσία, δηλώνοντας πως είναι η καθορισμένη εξουσία μιας τάξης πάνω στις άλλες, όπου το Κράτος αντιστοιχεί στα συμφέροντά της.⁴⁷ Βέβαια, θα πρέπει να εισχωρήσουμε στο συλλογισμό του Πουλαντζά για να αποδείξουμε ακόμα μία φορά ότι ο Μίλλιμπαντ δεν έχει αποκρυπτογραφήσει πλήρως την μελέτη του Πουλαντζά. Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, οι δομές που αποτελούν την μήτρα οργάνωσης των σχέσεων και είναι καλυμένες με ιδεολογία δεν εμπεριέχουν στο εσωτερικό τους εξουσία, αλλά η εξουσία εμφανίζεται σαν εξωτερικός παράγοντας- αποτέλεσμα των σχέσεων μεταξύ των δομών και των ταξικού αγώνα σε έναν κοινωνικό σχηματισμό. Αναλυτικότερα, ο Πουλαντζάς με την φράση του ειπώθηκε εννοεί ότι η κρατική εξουσία δεν προέρχεται από την παρέμβαση ενός μεταφυσικού Κράτους Υποκειμένου στα επίπεδα των δομών (αφού οι δομές δεν έχουν εξουσία και η προβληματική του Υποκειμένου έχει αποδομηθεί), αλλά η κρατική εξουσία αποτελεί το αποτέλεσμα των σχέσεων των ταξικών δομών και πρακτικών κατά την πάλη των τάξεων, από την οποία η καθορισμένη τάξη αντανακλά τα συμφέροντά της μέσα στο Κράτος ή για να παρουσιαστεί ορθότερα, η κρατική εξουσία οργανώνει τα πολιτικά συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης ή μερίδας προβάλλοντάς τα ως ηγεμονικά.⁴⁸ Αρχικά, ο Πουλαντζάς ορίζει την έννοια της εξουσίας με ένα απλοϊκό τρόπο για να δείξει στη συνέχεια τις μεταβολές που δύναται να πάρει. Έτσι λοιπόν, την ορίζει ως την ικανότητα μιας τάξης να πραγματοποιεί τα συμφέροντά της εις βάρος των άλλων τάξεων,⁴⁹ ανάλογα με την δυναμική των πρακτικών που χρησιμοποιεί, δημιουργώντας σχέσεις κυριαρχίας. Από την άλλη μεριά, η εξουσία τοποθετείται στο εσωτερικό της ταξικής πάλης και αντικατοπτρίζει τα αποτελέσματα της ενότητας των δομών σε έναν κοινωνικό σχηματισμό πάνω στους παράγοντες της παραγωγής προκαλώντας σχέσεις κυριαρχίας και υπακοής ανάμεσα στα αντιτιθέμενα συμφέροντα.

⁴⁷ R. Miliband «Poulantzas....» New Left Review No . 82, Nov.-Dec. 1973 σ.88

⁴⁸ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο, τ. Α, ' Αθήνα 1985 σ. 183

⁴⁹ Εδώ το παράδειγμα της κρατικής εξουσίας μπορεί να γίνει σαφέστερο.

Ακόμα, ο Πουλαντζάς προβαίνει στην ανάλυση της εξουσίας στο πεδίο της ταξικής κυριαρχίας, δηλαδή στην ικανότητα μιας τάξης να επιβάλλει τα αντικειμενικά της συμφέροντα πάνω στις άλλες τάξεις. Όπως σημειώθηκε παραπάνω, μια τάξη μπορεί να καταστεί κοινωνική δύναμη (αυτόνομη τάξη) μέσω των «κατάλληλων αποτελεσμάτων» που βασίζονται στις ταξικές πρακτικές που ακολουθεί. Πιο συγκεκριμένα η ταξική πρακτική είναι αυτή που θέτει με τη στενή έννοια του όρου, τους όρους και τα όρια της ταξικής πάλης που θα οδηγήσει σε μία ταξική εξουσία. Με άλλα λόγια, ομολογείται ότι μία τάξη για να μπορέσει να κατακτήσει την εξουσία δεν είναι αναγκαίο να διαθέτει την δική της οργάνωση, επειδή η εξουσία κατακτιέται μέσα στα όρια των αποτελεσμάτων των δομών και των πρακτικών.⁵⁰ Συνεπακόλουθα, γίνεται αντιληπτό ότι η εξουσία διακυβεύεται μέσα στα όρια της ταξικής πάλης και τις δυνάμεις που διαθέτει η εκάστοτε τάξη. Επιπλέον, η εξουσία εξαρτάται από τα όρια των πρακτικών σε ένα επίπεδο που θέτουν οι υπόλοιπες τάξεις κατά των ταξικό αγώνα για την κατάκτηση της εξουσίας. Το γεγονός αυτό δύναται να μας οδηγήσει στην περαιτέρω ανάλυση της εξουσίας και στην έννοια των ταξικών συμφερόντων. Ειδικότερα, ο Πουλαντζάς τοποθετεί την έννοια των συμφερόντων στο πεδίο των ταξικών πρακτικών, όπου τα υποστηρίγματα της παραγωγής κατανεμημένα σε τάξεις προβάλλουν τα συμφέροντά τους ως κινητήριο πλαίσιο (ορίζοντας δράσης) της ταξικής πάλης. Τα συμφέροντα αυτά δε βρίσκονται στο επίπεδο των δομών, αλλά στα όρια των πεδίων των ταξικών πρακτικών, όντας με αυτόν τον τρόπο σχετικά αυτόνομα συμφέροντα της εκάστοτε τάξης μέσα στο οικονομικό, πολιτικό και ιδεολογικό στοιχείο.⁵¹ Επομένως, στο κεφαλαιοκρατικό σύστημα τόσο οι δομές και οι ταξικές πρακτικές, όσο και τα συμφέροντα βρίσκονται σε μια ειδική σχετική αυτόνομία, καθώς διακρίνουν την εξουσία σε οικονομική, πολιτική και ιδεολογική. Δηλαδή, παρατηρείται μια διάσταση των σχέσεων εξουσίας ανάλογα με τα αποτελέσματα των ορίων των πρακτικών στα διάφορα επίπεδα αποκρυσταλλώνοντας ότι μια τάξη μπορεί να είναι κυρίαρχη σε ένα επίπεδο, αλλά όχι σε κάποιο άλλο⁵².

Επιπροσθέτως, ο Πουλαντζάς προχωράει σε μια βαθύτερη ανάλυση της έννοιας της εξουσίας, η οποία περιλαμβάνεται στο εσωτερικό του κρατικού μηχανισμού και αποτελεί την κρατική εξουσία. Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, η εξουσία είναι

⁵⁰ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο, τ. Α, Αθήνα 1985 σ. 140

⁵¹ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο, τ. Α, Αθήνα 1985 σ. 141

«κατανεμημένη» σε διάφορα πεδία όπου σχηματίζονται τα ταξικά συμφέροντα και οι πρακτικές. Αναλυτικότερα, ο Πουλαντζάς επεξεργάζεται τα διάφορα κέντρα εξουσίας συμπεραίνοντας ότι οι θεσμοί, όπως για παράδειγμα ο θεσμός του Κράτους, δεν διαθέτουν εξουσία, αλλά αναφέρονται στις τάξεις που κατέχουν την εξουσία. Ακριβέστερα, λειτουργούν ως πρίσματα οργάνωσης και άσκησης της εξουσίας μιας κυρίαρχης τάξης πάνω στις κυριαρχούμενες. Το Κράτος είναι και αυτό ένας θεσμός που δεν διαθέτει τη δική του εξουσία, όμως αποτελεί το πλαίσιο (κέντρο) άσκησης της πολιτικής εξουσίας διαθέτοντας παράλληλα, όπως και οι θεσμοί, τη δομικότητά και την αυτονομία τους. Η εννοιολογική οριοθέτηση των θεσμών νοσηματοδοτείται ως το ένα σύστημα κανόνων και «αξιών» που είναι επικυρωμένοι, ενώ η έννοια της δομής έγκειται στη μήτρα όπου οργανώνονται οι θεσμοί.⁵³ Ειδικότερα, οι θεσμοί είναι τα κέντρα άσκησης της εξουσίας που διαθέτουν την δική τους αυτονομία σε σχέση με τις κοινωνικές τάξεις, όχι επειδή διαθέτουν εξουσία, αλλά η αυτονομία τους εστιάζεται στη σχέση τους με τις δομές. Ο τρόπος σύμφωνα με τον οποίο κατακτιέται η εξουσία στους θεσμούς έγκειται στο συσχετισμό δυνάμεων και στις διάφορες εκφάνσεις της ταξικής πάλης. Δεν θα πρέπει να παραλείπεται ότι οι δομές εδράζονται στο εσωτερικό των θεσμών μεταμφιέζοντάς τους έτσι με ιδεολογικό περίβλημα, πράγμα που δημιουργεί δυσκολίες στην κατανόησή τους. Από την άλλη πλευρά, εάν ο ταξικός αγώνας επιφέρει ένα ρήγμα στους θεσμούς και «σπάσει» την ισορροπία δύναται να αντανakλά περισσότερο ή λιγότερο την μετατόπιση του κέντρου βάρους της εξουσίας σε ένα άλλο κέντρο εξουσίας, όπως για παράδειγμα η διπλή εξουσία στον Σοβιετ.⁵⁴

Ακολούθως, ο Πουλαντζάς εμβαθύνοντας στην μελέτη της έννοιας της εξουσίας εστιάζει στον διαχωρισμό της κρατικής εξουσίας από τον κρατικό μηχανισμό. Πιο συγκεκριμένα ο κρατικός μηχανισμός αναφέρεται στη θέση που κατέχει το Κράτος μέσα στις δομές του κεφαλαιοκρατικού σχηματισμού, καθώς και τις ποικίλες λειτουργίες που δύναται να λάβει. Πέρα όμως από την αναφορά, ο κρατικός μηχανισμός ενσαρκώνει, κατά τη μαρξιστική θεωρία, το στελεχειακό δυναμικό του

⁵³ Στους θεσμούς συμπεριλαμβάνονται και οι ιδεολογικοί μηχανισμοί. Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....» Θεμέλιο, τ. Α', Αθήνα 1985 σ. 160

⁵⁴ Η μετατόπιση της εξουσίας από το ένα κέντρο στο άλλο εξαρτάται από τη θέση του θεσμού στο πεδίο της πραγματικής εξουσίας, δηλαδή στην πραγματική άσκηση της εξουσίας και όχι στην τυπική ιδιοποίησή της, την σχέση του με τις δομές καθώς και τις σχέσεις εξουσίας που προκύπτουν από την ταξική πάλη. Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο, τ. Α', Αθήνα 1985 σ. 161

Κράτους, δηλαδή τους φορείς που «δραστηριοποιούνται» στο Κράτος. Στην απέναντι κατεύθυνση τοποθετείται η κρατική εξουσία που απορρέει από την ταξική μερίδα ή την κοινωνική δύναμη που κατέχει την εξουσία. Κατ' επέκταση γίνεται κατανοητό ότι ο Πουλαντζάς δεν εμπίπτει στις κατηγορίες που του ασκεί ο Μίλλιμπαντ, καθώς ο η κρατική εξουσία αποτελεί ένα τυπικό κέντρο εξουσίας, το ίδιο και οι θεσμοί και ο κρατικός μηχανισμός, στα οποία ασκείται κατά κάποιο τρόπο η εξουσία. Απεναντίας, η ταξική κυριαρχία έγκειται στην πραγματική κυριαρχία (πραγματική εξουσία) που αποκρυσταλλώνει τις σχέσεις εξουσίας και των αποτελεσμάτων των δομών και των πρακτικών στα όρια που τίθενται από τις πρακτικές των άλλων τάξεων στην σύγκρουση της ταξικής πάλης στον κεφαλαιοκρατικό κοινωνικό σχηματισμό.⁵⁵

Ένα ακόμη σημείο που ο Μίλλιμπαντ επικρίνει τον Πουλαντζά για τη μελέτη του είναι η αστική δημοκρατία (κοινοβουλευτισμός) και ο τρόπος του διακρίνονται οι εξουσίες, οι οποίες αποτελούν απόρροια των σχέσεων μεταξύ των θεσμικών εξουσιών και της κρατικής κυριαρχίας.⁵⁶ Δηλαδή, σημειώνει ότι οι εξουσίες αυτές δεν είναι διαιρετές, αλλά ότι εμφανίζονται σαν μια ενότητα όπου η εξουσία «διαχέεται». Ο Μίλλιμπαντ διαφωνεί με αυτό το γεγονός, θεωρώντας πως έχει παραμελήσει σημαντικά την ανάλυση της διάκρισης των εξουσιών και δεν έχει απαντήσει επαρκώς στα ερωτήματα που προκύπτουν συσκοτίζοντας με αυτόν τον τρόπο η ανάλυση της διάκρισης των εξουσιών. Βέβαια, ο τρόπος που παρουσιάζεται η διάκριση των εξουσιών και η ερμηνεία που αποδίδει ο Πουλαντζάς είναι τελείως διαφορετική. Πιο επεξηγηματικά, θα πρέπει να εστιάσουμε στην σχέση του Κράτους και των θεσμικών πεδίων εξουσίας μεταξύ των κυρίαρχων τάξεων που δημιουργούνται στο εσωτερικό της αστικής δημοκρατίας. Χαρακτηριστικά, το κεφαλαιοκρατικό Κράτος αντανakλά, στο πολιτικό στοιχείο του, τον «εκπρόσωπο» της ενότητας του λαού που είναι με τη νομιμοπολιτική έννοια σαν να είναι νομιμοποιημένο. Με άλλα λόγια, στην φιλελεύθερη αστική δημοκρατία η λαϊκή κυριαρχία γίνεται κατανοητή μόνο με τους θεσμούς της αντιπροσώπευσης που μεταφράζεται με την ιδιαίτερη (αντιφατική) ενότητα της θεσμοποιημένης εξουσίας του Κράτους, όπου το Κράτος παρουσιάζεται ως νομιμοποιημένο με βάση τις τυπικές αφηρημένες ελευθερίες των πολιτών. Συνεπακόλουθα, η κυριαρχία του Κράτους και

⁵⁵ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο, τ. Α, ' Αθήνα 1985 σ. 178

⁵⁶ R. Miliband «Poulantzas.....» New Left Review No . 82, Nov.-Dec. 1973 σ. 89

η λαϊκή κυριαρχία αλληλοεπικαλύπτονται⁵⁷. Κατ' επέκταση και η κρατική εξουσία εμφανίζεται μέσω των θεσμών της αντιπροσώπευσης σαν να βρίσκεται σε μία ιδιαίτερη ενότητα σε σχέση με το Κράτος, τις κυρίαρχες τάξεις και τις κυριαρχούμενες. Κάθε τμήμα της κρατικής εξουσίας, των θεσμών και των οργάνων της διοίκησης του Κράτους παρουσιάζονται ως εκφραστές της λαϊκής πολιτικής ενότητας, άρα και της κρατικής εξουσίας, που εγγυούνται το συνολικό συμφέρον του λαού. Επιπλέον, η κρατική εξουσία για να λειτουργήσει πιο αποτελεσματικά «κατανέμει» ιεραρχικά τις αρμοδιότητές της που παρουσιάζεται στο κοινωνικό φαντασιακό σαν τη διάκριση των εξουσιών, η οποία αποκρύπτει την συγκεντρωτική οργάνωση και λειτουργία του Κράτους. Επομένως, η διάκριση των εξουσιών βασίζεται μόνο στο φαινομενικό επίπεδο που προκύπτει από τις νομιμοπολιτικές και ιδεολογικές δομές του Κράτους, οι οποίες παρουσιάζουν το λαό αντιπροσωπευόμενο και ελεύθερο.⁵⁸

Επιπροσθέτως, θα ήταν σημαντικό να εντρυφήσουμε στη διαδικασία συγκρότησης των κυρίαρχων τάξεων σε πολιτικά οργανωμένα κόμματα, τα οποία ενσαρκώνονται ως συστατικό στοιχείο του αντιπροσωπευτικού πολιτεύματος. Με αυτόν τον τρόπο θα γίνει δυνατή η επεξεργασία των εννοιών που χρησιμοποιεί ο Πουλαντζάς προκειμένου να αποδομηθούν τα επιχειρήματα του Μίλλμπαντ σχετικά με τον ισχυρισμό του για την αποτελεσματικότητα των αστικών πολιτικών κομμάτων να οργανωθούν πολιτικά και να αναλάβουν την εξουσία. Αναλυτικότερα, ο Πουλαντζάς διαπιστώνει ότι το Κράτος και οι σχέσεις του με τις κυρίαρχες τάξεις και τα τμήματα τάξεων παρουσιάζουν μια ειδική σχέση που αποκρυσταλλώνεται στο συνασπισμό της εξουσίας. Ειδικότερα, η σχέση αυτή των κυρίαρχων τάξεων και του Κράτους βασίζεται στο γεγονός ότι το Κράτος μέσω της σχετικής του αυτονομίας ανταποκρίνεται στα πολιτικά συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων και συντελεί στην δημιουργία του συνασπισμού της εξουσίας.⁵⁹ Ο συνασπισμός της εξουσίας ταυτίζεται με την αντιφατική ενότητα ανάμεσα στις σχέσεις των κυρίαρχων τάξεων και των ταξικών μερίδων μέσα στον καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό, αντιφατική ενότητα που εξαλείφεται από την ηγεμονική τάξη. Ακριβέστερα, ο

⁵⁷ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις» μτφρ. Α. Χατζηπροδρομίδης,. Θεμέλιο Τ. Β', Αθήνα 1985 σ. 92

⁵⁸ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις» μτφρ. Α. Χατζηπροδρομίδης,. Θεμέλιο Τ. Β', Αθήνα 1985 σ. 103

⁵⁹ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις» μτφρ. Α. Χατζηπροδρομίδης,. Θεμέλιο Τ. Β', Αθήνα 1985 σ. 105

συνασπισμός της εξουσίας και η ενότητα που υπάρχει σε αυτόν δημιουργείται από την ηγεμονική τάξη ή τη μερίδα που πολώνει τα συμφέροντα των υπόλοιπων τάξεων που συναποτελούν το συνασπισμό της εξουσίας, απέναντι στα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων. Η πόλωση που επιτυγχάνεται στο συνασπισμό της εξουσίας οφείλεται στην ανταπόκριση των ειδικών συμφερόντων της μερίδας που κατέχει την ηγεμονία και του Κράτους, πράγμα που σημαίνει ότι η ηγεμονική μερίδα ή η τάξη κατέχει την κρατική εξουσία. Με αυτόν τον τρόπο συμπεραίνεται, από την παραπάνω αντιστοιχία των συμφερόντων, ότι η πολιτική ενότητα του συνασπισμού της εξουσίας συνεπάγεται την ενότητα της κρατικής εξουσίας που αντικατοπτρίζεται στα ειδικά συμφέροντα της ηγεμονικής τάξης.⁶⁰

Παρά λοιπόν την ενότητα που υπάρχει στο εσωτερικό του συνασπισμού της εξουσίας, τα πολιτικά κόμματα της αστικής τάξης είναι ανίκανα να οργανωθούν ως πολιτικές δυνάμεις, διότι η ενότητα των κυρίαρχων τάξεων ή μερίδων στην πολιτική σκηνή διαρρηγνύεται λόγω της εξατομίκευσης των τάξεων ανάμεσα στις κοινωνικοοικονομικές σχέσεις. Πιο επεξηγηματικά, οι κυρίαρχες τάξεις προσανατολίζονται στις ιδιωτικές τους επιδιώξεις, οι οποίες αντιτίθενται φυσικά μεταξύ τους (τα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων δεν είναι σε καμία περίπτωση ενιαία), απομονώνοντας κατά αυτόν τον τρόπο το γενικό τους πολιτικό συμφέρον και επαφίονται στις μεταξύ τους διενέξεις. Για το λόγο αυτό οι κυρίαρχες τάξεις δεν μπορούν να οργανωθούν σε πολιτικά κόμματα, δημιουργώντας αστάθειες στο πολιτικό επίπεδο.⁶¹ Από την άλλη πλευρά παρατηρείται ότι η ανικανότητα των πολιτικών κομμάτων να αναλάβουν να κυβερνήσουν, όπως αναφέρει ο Πουλαντζάς, είναι μια αφαίρεση που χρησιμοποιεί για να αποδείξει ότι το Κράτος διαδραματίζει κυρίαρχο ρόλο στην πολιτική οργάνωση των κυρίαρχων τάξεων. Ο ρόλος αυτός του Κράτους είναι ότι αποτελεί τον παράγοντα οργάνωσης της ενότητας που αντιπροσωπεύει τα ειδικά συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης και συναρθώνει τα αντιτιθέμενα συμφέροντα του συνασπισμού της εξουσίας. Ακόμα, ο ρόλος του Κράτους ως παράγοντα συνοχής και οργάνωσης των κυρίαρχων τάξεων οφείλεται στη σχετική αυτονομία που διαθέτει, αναλαμβάνοντας να πραγματώσει τα μακροπρόθεσμα πολιτικά συμφέροντα της αστικής τάξης. Η αυτονομία του Κράτους αυξάνεται κατά τέτοιο βαθμό απέναντι στις κυρίαρχες τάξεις, όπου τα κόμματα των

⁶⁰ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο Τ. Β' Αθήνα 1985 σ. 169

⁶¹ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο Τ. Β' Αθήνα 1985 σ. 107

μερίδων και των τάξεων λογίζονται σαν μάντες μεταβίβασης της κρατικής εξουσίας που δεν μπόρεσαν να οργανώσουν⁶² πολιτικά τις κυρίαρχες τάξεις. Συνεπώς, οι κυρίαρχες μερίδες και οι κυρίαρχες τάξεις δεν μπορούν να οργανωθούν αυτόνομα σε πολιτικά κόμματα, επειδή ο ρόλος της οργάνωσης αντιστοιχεί κατά κόρον στην αυτονομία που διαθέτει το Κράτος και στις λειτουργίες του. Ακολουθώντας, η κρατική εξουσία και η ενότητά της έγκειται στην αντικειμενική δυνατότητα μιας τάξης που αντιστοιχούν τα συμφέροντά της στο Κράτος, δημιουργώντας μια ιδιαίτερη σχέση. Άρα, οι ισχυρισμοί για κατανομή της θεσμοθετημένης εξουσίας ή της μη θεσμοθετημένης εξουσίας στο εσωτερικό του συνασπισμού της εξουσίας είναι τελείως ψευδείς.

Εν συνεχεία, ένα σημαντικό ζήτημα που τίθεται από το Μίλλιμπαντ και τροφοδοτεί την διένεξη με τον Πουλαντζά είναι η περίπτωση του βοναπαρτισμού.⁶³ Αναλυτικότερα, ο Πουλαντζάς ερμηνεύει το βοναπαρτισμό ως μία μορφή καπιταλιστικού Κράτους, βασιζόμενος στα κείμενα του Μάρξ και ειδικότερα στην 18^η Μπρυμαίρ του Λοδοβίκου Βοναπάρτη. Χαρακτηριστικά, ο Πουλαντζάς διαχωρίζει τους διάφορους τύπους του Κράτους (δουλοκτητικό, φεουδαρχικό, καπιταλιστικό..) που μπορεί να λάβει το Κράτος μέσα στους κυρίαρχους τρόπους παραγωγής. Για να το κατορθώσει αυτόν τον διαχωρισμό συγκροτεί μια περιοχική βαθμίδα του τρόπου παραγωγής που είναι το νομικό εποικοδόμημα του Κράτους, δηλαδή το πολιτικό στοιχείο. Με αυτόν τον τρόπο θα καταστεί δυνατή η αποκρυστάλλωση των τύπων Κράτους που προκύπτουν από τις τυπικές δομές του και διαμορφώνουν το ρόλο του μέσα στην ενότητα του τρόπου παραγωγής στο εσωτερικό των μετασχηματισμών- σταδίων των κοινωνικών σχηματισμών.⁶⁴ Παίρνοντας λοιπόν την ειδική αυτονομία της περιοχικής βαθμίδας (πολιτικό στοιχείου) του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής παρατηρείται ότι η θέση του Κράτους στο εσωτερικό του τρόπου παραγωγής διαθέτει μια ειδική αυτονομία σε σχέση με το οικονομικό στοιχείο που ανάλογα με τις εκφάνσεις της ταξικής πάλης υπάρχει αλλολοεπικάλυψη του πολιτικού μέσα στο οικονομικό στοιχείο και αντιστρόφως.

⁶² Τα κόμματα αυτών των τάξεων δεν βασίζονταν δηλαδή σε μια ηγεμονική μερίδα ή τάξη που με τη «βοήθεια» του Κράτους, στο οποίο φυσικά θα αντιστοιχούσαν τα δικά της ειδικά πολιτικά συμφέροντα, θα μπορούσε να οργανώσει τις υπόλοιπες κυρίαρχες τάξεις σε πολιτικά κόμματα Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο, Τ. Β', Αθήνα 1985 σ. 188

⁶³ R. Miliband «Poulantzas....» New Left Review No . 82, Nov.-Dec. 1973 σ. 90

⁶⁴ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο τ. Α' 1985 σ. 216

Συνεπώς, για να οριστούν οι τύποι του Κράτους θα πρέπει να μελετηθεί η θέση του Κράτους και τα αποτελέσματα που επιφέρει στα όρια της σχέσης του με την ταξική πάλη. Ο κεφαλαιοκρατικός τύπος Κράτους παράγει μια ειδική αυτονομία των δομών του και της οικονομικής πάλης που προκύπτει ως το αποτέλεσμα της απομόνωσης των οικονομικών σχέσεων. Ο τύπος του κεφαλαιοκρατικού Κράτους παρουσιάζει, όπως έχει αποδειχτεί, μια ειδική σχέση με τον συνασπισμό της εξουσίας, με τις ταξικές πρακτικές των κυρίαρχων τάξεων και με την ηγεμονία των τάξεων αυτών. Ακριβέστερα, ο κυρίαρχος τύπος του κεφαλαιοκρατικού Κράτους στον ιστορικά προσδιορισμένο τρόπο παραγωγής δύναται να διαθέτει χαρακτηριστικά άλλων τρόπων παραγωγής που συνυπάρχουν με τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής ως δεδομένο πεδίο των κοινωνικών σχηματισμών. Βέβαια, εάν ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής είναι κυρίαρχος σε έναν κοινωνικό σχηματισμό δεν συνεπάγεται ότι ο κεφαλαιοκρατικός τύπος Κράτους θα πρέπει να θεωρείται κυρίαρχος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο μπισμαρκισμός όπου ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής κυριαρχεί μέσα σε ένα τύπο φεουδαρχικού Κράτους. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην αυτονομία των βαθμίδων του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής που επιτρέπει την ύπαρξη στο επίπεδο της πολιτικής βαθμίδας ενός τύπου Κράτους διαφορετικό από τον τύπο Κράτους του φεουδαρχικού τρόπου παραγωγής.⁶⁵

Εφόσον ορίστηκαν τα μεθοδολογικά στοιχεία που ταξινομούν τους τύπους Κράτους, το επόμενο μέρος της ανάλυσης θα επεξεργαστεί τις μορφές του Κράτους που αποτυπώνει ο Πουλαντζάς, έτσι ώστε να γίνει κατανοητή η περίπτωση του βοναπαρτισμού. Πώς όμως διαχωρίζει τις μορφές που λαμβάνει το Κράτος; Ο Πουλαντζάς διαχωρίζει τις μορφές του Κράτους βασιζόμενος στα ιστορικά προσδιορισμένα συντάγματα, τα οποία μεταβάλλονται ανάλογα με την τυπική τους επάρκεια προκειμένου να ανταποκρίνονται στα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων.⁶⁶ Πιο συγκεκριμένα οι διάφορες τυπολογίες των μορφών του Κράτους αναφέρονται στους ίδιους τύπους Κράτους, αλλά ποικίλουν ανάλογα με τα στάδια της ταξικής πάλης. Η τυπολογία μορφών του Κράτους αναπαριστάται στο πεδίο των σχέσεων των βαθμίδων μεταξύ τους και των σχέσεων των βαθμίδων ανάμεσα στην ταξική πάλη, όπου οι σχέσεις των βαθμίδων δεν μετασχηματίζουν ριζικά τις δομές των σχέσεών του, όμως διαφοροποιούν τις μορφές που μπορούν να λάβουν αυτές οι

⁶⁵ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο, τ. Α' Αθήνα 1975 σ. 57

⁶⁶ B. Jessop «Dialogue of the Deaf: Some Reflections on the Poulantzas- Milliband Debate»... 2007 σ. 147-148

σχέσεις. Κατ' επέκταση, αφού δεν υπάρχει ριζικός μετασχηματισμός των δομών του Κράτους η σχετική αυτονομία του υφίσταται και η τροποποίηση επιτυγχάνεται στο πεδίο των σχέσεων των βαθμίδων (πολιτικό- οικονομικό στοιχείο) και του Κράτους. Κοντολογίς, στο Κράτος στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής γίνεται φανερή η αυτονομία του οικονομικού και του πολιτικού στοιχείου, όμως η σχέση που προσδιορίζει τα δύο αυτά στοιχεία είναι που διαμορφώνει τις ανάλογες μορφές που θα λάβει το Κράτος. Συνεπώς, αν οι σχέσεις μεταξύ αυτών των στοιχείων αλλάξουν σε ένα στάδιο του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού, όπου κυριαρχεί ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, θα μεταβληθεί και η μορφή που θα λάβει το Κράτος. Έτσι λοιπόν, οι εκφάνσεις του τρόπου παραγωγής σε συνδυασμό με τις μεταλλάξεις που επιφέρει η πάλη των τάξεων στο οικονομικό και στο πολιτικό στοιχείο αντανακλούνται με τις διακριτές μορφές του Κράτους, καθώς και του ρόλου του απέναντι στον συνασπισμό της εξουσίας.

Αναλυτικότερα, μια μορφή κεφαλαιοκρατικού Κράτους που δεν μετασχηματίζει ριζικά τις δομές του Κράτους, αποτελεί το φαινόμενο του βοναπαρτισμού. Πιο συγκεκριμένα ο βοναπαρτισμός εμφανίστηκε στη Γαλλία με την ανακήρυξη του Λουδοβίκου Βοναπάρτη ως Αυτοκράτορα. Το ενδιαφέρον που στοιχειοθετεί την ιδιαίτερη μορφή του Κράτους είναι οι εσωτερικές αντιφάσεις που συναντούνται στον βοναπαρτισμό. Χαρακτηριστικά, ο Βοναπάρτης προκειμένου να ανέλθει στην εξουσία στηρίζεται σε κάποια τμήματα της μικροαστικής τάξης και παρουσιάζεται ως εκπρόσωπός τους, ενώ στην πραγματικότητα εκπροσωπεί την αστική τάξη⁶⁷. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην σχετική αυτονομία του Κράτους που σε περιόδους όπου ο συνασπισμός εξουσίας διαλύεται μέσα στις αντιφάσεις του, καθώς η ταξική μερίδα που διαθέτει την ηγεμονία δεν κατορθώνει να συνασπίσει τις κυρίαρχες τάξεις μπροστά στα ιδιωτικά της συμφέροντα, οργανώνει τις κυρίαρχες τάξεις με τη «βοήθεια» των ταξικών στηριγμάτων, αναδημιουργώντας ουσιαστικά την ηγεμονία στον συνασπισμό της εξουσίας.⁶⁸ Το Κράτος για να διαφυλάξει τα πολιτικά συμφέροντα της αστικής τάξης οργανώνει στο συνασπισμό της εξουσίας τάξεις και τμήματα τάξεων, οι οποίες βρίσκονται σε διαφορετικούς συνδυασμούς τρόπων παραγωγής και δεν χαρακτηρίζονται ως κυρίαρχες τάξεις. Με άλλα λόγια, η μερίδα

⁶⁷ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο, Τ. Β', Αθήνα 1985 σ. 191-192

⁶⁸ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο, Τ. Β', Αθήνα 1985 σ. 190

της αστικής τάξης που ηγεμονεύει, σε συνδυασμό με την μικροαστική αγροτική παραγωγή, διαθέτουν τα «κατάλληλα αποτελέσματα» στο πολιτικό επίπεδο.

Επίσης, ο βοναπαρτισμός για τον Πουλαντζά αντιστοιχεί σε ένα στάδιο του Κράτους που σχηματίζεται σε περιόδους αστάθειας και τροποποιήσεων στο εσωτερικό του συνασπισμού της εξουσίας. Βέβαια ο μετασχηματισμός του συνασπισμού εξουσίας και οι διαστάσεις των ταξικών πρακτικών δεν αμφισβητούν σε καμία περίπτωση τις δομές του Κράτους.⁶⁹ Όσον αφορά την έννοια του βοναπαρτισμού ως θρησκεία της αστικής τάξης γίνεται κατανοητό ότι η ερμηνεία αυτή είναι μεταφορική και υποδηλώνει ότι η αστική τάξη διαθέτει μηχανισμούς (δομές) με αντικειμενική λειτουργία που εκπροσωπούν τα συμφέροντά της. Οι εκπρόσωποι λοιπόν της αστικής τάξης της εξασφαλίζουν την διατήρηση της κυριαρχίας και εμφανίζονται στο πολιτικό προσκήνιο εν είδει θρησκευτικών λυτρωτών. Δηλαδή, εκπροσωπούν την αστική τάξη με μορφή αντεστραμμένη της πραγματικότητας. Εξ αυτού του γεγονότος προκύπτει ότι αναφέρεται ως θρησκεία της αστικής τάξης, κάτι βέβαια που ο Μίλλιμπαντ δεν το αντιλαμβάνεται.

Ακόμη, η παρουσία της τμημάτων αστικής τάξης μέσω του Βοναπάρτη στην εξουσία δεν είναι νομιμοποιημένη για τα υπόλοιπα στηρίγματα της αστικής τάξης στο συνασπισμό της εξουσίας, τουλάχιστον σε θεσμικό επίπεδο, καθώς έχουν καταλυθεί οι θεσμοί της εκπροσώπησης. Απεναντίας, νομιμοποιείται στη συνέχεια με την πτώση του βοναπαρτισμού και με την κοινοβουλευτική αντιπροσώπευση του συνόλου τάξεων.⁷⁰

Με βάση τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι οι διαμάχη των δύο στοχαστών εδράζεται στην λειτουργική επάρκεια (Μίλλιμπαντ) και στην τυπική επάρκεια του Κράτους (Πουλαντζάς). Οι δύο διακριτές στρατηγικές που χρησιμοποιούν για αναπτύξουν τα επιχειρήματά τους σχετικά με τις αντιφάσεις των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων και του Κράτους οδηγούν σε μια μόνιμη ένταση μεταξύ των μορφών και των περιεχομένων. Η ένταση αυτή είναι που στην ουσία πυροδοτεί τη διένεξη προκειμένου να αναδειχτεί ποιο περιεχόμενο της ανάλυσης επικρατεί του άλλου, αναπαριστώντας με μεγαλύτερη ευκρίνεια το ρόλο του Κράτους. Επομένως,

⁶⁹ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο, Τ. Β', Αθήνα 1985 σ. 124

⁷⁰ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο, τ. Α' Αθήνα 1985 σ. 198, 206

διακρίνεται μια συμφωνία ως προς τις μορφές, αλλά όχι ως προς το περιεχόμενο.⁷¹ Στη συνέχεια θα γίνει δυνατή η ανάλυση της μεθοδολογίας που χρησιμοποιείται από τους δύο θεωρητικούς, έτσι ώστε να αναδειχθούν πιθανές συμφωνίες ή αντιρρήσεις που προκύπτουν από τα κείμενα.

Κεφάλαιο 3^ο: Η Παρέμβαση του Ερνέστο Λακλάου

Η διένεξη του Πουλαντζά και του Μίλλιμπαντ σχετικά με τις προσεγγίσεις του Κράτους επέφερε και την εμπλοκή άλλων στοχαστών στο σχετικό ζήτημα. Αρχικά πρέπει να τονιστεί ότι η παρέμβαση που επιτελεί ο Λακλάου είναι υποστηρικτική για τον Πουλαντζά, καθώς συμφωνεί με τον Πουλαντζά στις παρατηρήσεις του για τον Μίλλιμπαντ. Βέβαια, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Λακλάου ασκεί μια ήπια κριτική στον Πουλαντζά για το φορμαλιστικό πλαίσιο της μελέτης του. Στις κατηγορίες του απέναντι στο Μίλλιμπαντ, χρησιμοποιεί τα επιχειρήματα που παρέθεσε ο Πουλαντζάς, ώστε να επικρίνει τον Μίλλιμπαντ σχετικά με τον μεθοδολογικό τρόπο που προσεγγίζει τα εμπειρικά δεδομένα και την επιχειρηματολογία της αστικής Πολιτικής Επιστήμης.⁷² Με άλλα λόγια, εστιάζει στο γεγονός ότι η ανάλυση του Μίλλιμπαντ για το Κράτος τον οδηγεί να εκμαιεύσει συμπεράσματα που ταυτίζονται με αυτά της κυρίαρχης ιδεολογίας «ταυτίζοντας» έτσι τα μεθοδολογικά του εργαλεία με αυτά της αστικής τάξης. Συνεπακόλουθα, δημιουργούνται δυσκολίες στο Μίλλιμπαντ για να κατανοήσει τις αντικειμενικές δομές του συστήματος σχετικά με την θέση των παραγόντων στην παραγωγική διαδικασία και την συγκρότηση των κοινωνικών τάξεων.

⁷¹ B. Jessop «Dialogue of the Deaf: Some Reflections on the Poulantzas- Milliband Debate»... 2007 σ. 150-151

⁷² E. Laclau «The specificity of the political: the Poulantzas-Miliband debate» *Economy and Society*, 4:1, 87-110 (1975) σ. 88

Αναλυτικότερα, ο Μίλλιμπαντ αναλύει το Κράτος σαν διαπροσωπικές σχέσεις με αυτό και τις κοινωνικές τάξεις, δημιουργώντας την πεποίθηση ότι οι λειτουργίες του Κράτους και οι μηχανισμοί του υλοποιήθηκαν λόγω των διαπροσωπικών σχέσεων του Κράτους και των κοινωνικών τάξεων.⁷³ Η εν λόγω προβληματική οδηγεί τον Μίλλιμπαντ να εισαγάγει στο μαρξισμό την προβληματική του Υποκειμένου. Τα Υποκείμενα θεωρεί ότι είναι αυτά που δημιουργούν την αντικειμενική πραγματικότητα και όχι η αντικειμενική πραγματικότητα τα ίδια τα Υποκείμενα. Η προβληματική του Υποκειμένου παρατηρείται να επηρεάζει την ανάλυση του Μίλλιμπαντ σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μην κατανοεί τις αντικειμενικές δομές και τις αντιφάσεις που συγκροτούν τον κοινωνικό σχηματισμό. Απεναντίας, η ανάλυσή του οδηγεί σε κίνητρα συμπεριφοράς και σε συνειδήσεις που διαμορφώνουν τη λειτουργία του Βολουνταριστικού Κράτους.⁷⁴

Η ίδια αντίληψη σχετικά με τη συμπεριφορά των Υποκειμένων παρατηρείται και στους διευθυντές, όπου ο Μίλλιμπαντ καταλήγει στα κίνητρα συμπεριφοράς τους (Λειτουργιστική Σχολή) για το κέρδος, παραβλέποντας έτσι τις αντικειμενικές σχέσεις του κεφαλαίου. Άρα, τόσο τα διευθυντικά στελέχη, όσο και οι ανώτατοι υπάλληλοι της γραφειοκρατίας και του κρατικού μηχανισμού συνδέονται με τις οικονομικές σχέσεις της άρχουσας τάξης και του Κράτους, πράγμα που αντιβαίνει στην ανάλυση του Πουλαντζά για το Κράτος. Δηλαδή, ότι το Κράτος εγγυάται, μέσω της σχετικής αυτονομίας του από τις κοινωνικές τάξεις τα μακροπρόθεσμα πολιτικά συμφέροντα του άρχοντος συγκροτήματος. Έτσι λοιπόν, τα μεθοδολογικά εργαλεία του Μίλλιμπαντ τον εμποδίζουν να καταλάβει την εσωτερική αντιφατική ενότητα των κρατικών μηχανισμών, οι οποίοι λειτουργούν με την δική τους λογική. Οποιαδήποτε αλλαγή παρουσιαστεί στους κρατικούς μηχανισμούς θα οφείλεται, με βάση το Μίλλιμπαντ, στις σχέσεις της άρχουσας τάξης και των δεσμών της μεταξύ των μελών του κρατικού μηχανισμού και όχι στις αντικειμενικές διαρθρώσεις της πολιτικής και της οικονομίας.

⁷³ E. Laclau «The specificity of the political: the Poulantzas-Miliband debate» *Economy and Society*, 4:1, 87-110 (1975) σ. 90

⁷⁴ Ο Πουλαντζάς απορρίπτει τον βολουνταρισμό, καθώς συνδέεται με ταξική συνείδηση της αστικής τάξης, η οποία χρησιμοποιεί το Κράτος σαν απλό εργαλείο – εκφραστή της βούλησής της. Προκειται λοιπόν για ένα σύστημα σχέσεων που διατηρεί μια αντικειμενική μορφή. Ν. Πουλαντζάς «Για τον Γράμσι, Μεταξύ Σάρτρ και Αλτουσέρ Παρεμβάσεις» μτφρ. Τ. Καφετζής, Πολύτροπο, Αθήνα 1982 σ. 39

Επιπροσθέτως, η ανάλυση του Μίλλιμπαντ δεν εστιάζει στις αντικειμενικές δομές του Κράτους, πράγμα που τον ωθεί στο να θεωρεί το έργο του Πουλατζά ως υπεραφαιρετικό και ντετερμινιστικό. Η δυναμική του συλλογισμού του οδηγεί στην παρανόηση της μη διάκρισης των μορφών που δύναται να λάβει το Κράτος, λόγω των μετασχηματισμών που επιφέρει η ταξική πάλη με την κίνηση του πολιτικού και του οικονομικού στοιχείου. Συνεπώς, δεν μπορεί να αντιληφθεί την διάκριση μεταξύ της μορφής του αστικού δημοκρατικού Κράτους και του φασιστικού Κράτους, παρουσιάζοντας έτσι τον Βοναπαρτισμό ως μία μορφή διακυβέρνησης που εμφανίζεται σε όλες τις μορφές του κεφαλαιοκρατικού Κράτους σε εξαιρετικές περιπτώσεις.⁷⁵

Οι αντιφάσεις του Μίλλιμπαντ γίνονται περισσότερο εμφανείς στο δεύτερο μέρος της διένεξης που επιτελείται με την αφορμή της μετάφρασης του «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις» στα Αγγλικά. Στην κριτική του ο Μίλλιμπαντ δεν αναφέρεται στον δομικό υπερ ντετερμινισμό, όπως έπραττε στο προηγούμενο άρθρο του, αλλά στον δομικό αφαιρετισμό. Με αυτόν τον τρόπο δεν βασίζεται στις θεωρητικές προβληματικές και ασάφειες που ανακύπτουν από τη διένεξη, αλλά περιπλέκεται σε ένα παιχνίδι λέξεων προβάλλοντας την εμπειρική ανάλυση ως το κύριο θέμα της διένεξης, παρά την ίδια την ουσία των αντιφάσεων που προκύπτουν, δηλαδή στη σχετική αυτονομία του Κράτους. Ακόμα, τα μεθοδολογικά προβλήματα του Μίλλιμπαντ είναι εμφανή από τον τρόπο που επιλέγει να παρουσιάσει τη μελέτη του, δηλαδή από την εμπειρική ανάλυση. Ειδικότερα, παρά την ύπαρξη των εμπειρικών δεδομένων στο έργο του, τα δεδομένα αυτά δεν επαληθεύουν τις θεωρητικές προσεγγίσεις, οπότε είναι διαστρεβλωμένα. Με άλλα λόγια, παρουσιάζονται δυσπραγίες, τόσο στην εμπειρική μελέτη που χρησιμοποιεί ο Μίλλιμπαντ, όσο και στη θεωρητική του προσέγγιση. Επομένως, υφίσταται μια διχοτόμηση του αντικειμένου της γνώσης (θεωρία) και του «πραγματικού αντικειμένου» (εμπειρία).⁷⁶ Αναλυτικότερα, η θεωρητική ανάλυση της πραγματικότητας επιτυγχάνεται με την εισαγωγή εννοιών, οι οποίες αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα. Από την άλλη μεριά, η παροχή μιας μελέτης (Μίλλιμπαντ) με εμπειρικό υλικό, δεν εξασφαλίζει την αποκρυστάλλωση των εννοιών – ιδεών, καθώς πραγματεύεται γεγονότα που είναι αντεστραμμένα λόγω της περιβολής τους με δομές που εμπεριέχουν αντεστραμμένο

⁷⁵ E. Laclau «The specificity....» (1975) σ. 91-92

⁷⁶ E. Laclau «The specificity....» (1975) σ. 94

περιεχόμενο.⁷⁷ Το γεγονός αυτό δεν είναι μια διαφορετική θέση από αυτή που πρεσβεύει ο Πουλαντζάς, αλλά μια τελείως διαφορετική επιστημολογική θέση. Το αντικείμενο της γνώσης πρέπει να συνδέεται με τις μεθόδους επαλήθευσης του ίδιου του θεωρητικού αντικειμένου, ειδάλλως η θεωρία που παράγεται είναι εσωτερικά ασυνεπής και αντιφάσκει με το περιεχόμενό της.

Από τα παραπάνω μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητό ότι στο έργο του Μίλλιμπαντ διαπιστώνεται μία αντίφαση μεταξύ των θεωρητικών προσεγγίσεων του μαρξισμού και της εμπειρική ανάλυσης που χρησιμοποιεί, πράγμα που οδηγεί τον Μίλλιμπαντ να αποκοπεί από το αντικείμενο της γνώσης και να εισέλθει στα εννοιολογικά εργαλεία του αντιπάλου, χωρίς να τα αποδομήσει.

Από την άλλη μεριά, ο Λακλάου ισχυρίζεται ότι οι απαντήσεις του Πουλαντζά είναι ικανοποιητικές, όμως δεν παρέχει ολοκληρωμένες απαντήσεις σχετικά με τα πραγματικά προβλήματα της θεωρίας των αντιπάλων του, ενώ περιορίζεται στα ήδη υπάρχοντα σημεία της διαφωνίας. Πιο συγκεκριμένα ο Πουλαντζάς αναφερόμενος στο νεαρό Μάρξ θεωρεί ότι το εννοιολογικό πλαίσιο που χρησιμοποιεί σχετικά με τον σχηματισμό του προλεταρίου σε κοινωνική τάξη (καθ' εαυτό- διαντό)⁷⁸, θα πρέπει να απορρίπτεται, διότι είναι μη επιστημονική, ιστορική και ανεπαρκής. Η προβληματική που εμφανίζεται στο σημείο αυτό αφορά την ιδεαλιστική απόχρωση του μαρξισμού που αντιλαμβάνεται τους παράγοντες της παραγωγής ως προσωπικότητες και όχι ως τα υποστηρίγματα ενός συνόλου των δομών. Μια τέτοια θεώρηση είναι προβληματική, καθώς οι κοινωνικές τάξεις δεν εμφανίζονται ποτέ στον ώριμο Μάρξ ως οι γενετικές προελεύσεις των δομών.⁷⁹ Ο παραπάνω ισχυρισμός του Πουλαντζά δεν αποκαλύπτει την ιστορική ανεπάρκεια της εξήγησης των τάξεων, αλλά αποκαλύπτει μονάχα την ανεπάρκεια της εξήγησης που αποδίδει ο ίδιος. Με άλλα λόγια, ο Πουλαντζάς δεν αναφέρεται επαρκώς στους

⁷⁷ E. Laclau «The specificity....» (1975) σ. 94

⁷⁸ Ο νεαρός Μάρξ είναι επηρεασμένος από το Hegel και χρησιμοποιεί τα εργαλεία του από τη φαινομενολογία του πνεύματος υποστηρίζοντας ότι το προλεταριάτο είναι για τον εαυτό του και έχει τη δυνατότητα να μετατραπεί σε κοινωνική τάξη. Κ. Μάρξ «Κείμενα από τη δεκαετία του 1840. Μια Ανθολογία» μτφρ. Θ. Γκιούρας, ΚΨΜ, Αθήνα 2014

⁷⁹ E. Laclau «The specificity....» (1975) σ. 97

λόγους που η προσέγγιση αυτή είναι ιστορικίστικη πράττοντας κάτι ανάλογο στην ανάλυση της γραφειοκρατίας και των ιδεολογιών.⁸⁰

Εμβαθύνοντας τις πτυχές της διένεξης εισερχόμαστε στην ανάλυση του δομικού υπερντετερμινισμού για να παρατηρήσουμε τις αντιφάσεις που προκύπτουν από την κριτική του Μίλλιμπαντ. Αρχικά, ο Μίλλιμπαντ ισχυρίζεται πως το περιεχόμενο της ανάλυσης του Πουλαντζά είναι υπερντετερμινιστικό, ενώ στη συνέχεια για τον ίδιο λόγο επικρίνει την μεθοδολογία των εννοιών που χρησιμοποιεί, θεωρώντας ότι προέρχεται από την δομική του αφαίρεση πράγμα που όπως αποδεικνύεται είναι εσφαλμένο. Βέβαια, θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι υφίστανται στοιχεία δομικού υπερντετερμινισμού στο πουλαντζικό έργο, όμως δεν εμποδίζουν τον Πουλαντζά να αποσαφηνίσει το πρόβλημα της σχετικής αυτονομίας του Κράτους, γεγονός στο οποίο στηρίζεται η κριτική του Μίλλιμπαντ. Ουσιαστικά, ο Μίλλιμπαντ υποστηρίζει ότι δεν δημιουργείται καμία σχέση ανάμεσα στην αστική τάξη και το Κράτος και από την άλλη μεριά των δομικών περιορισμών του καπιταλιστικού συστήματος και της σχετικής αυτονομίας του Κράτους. Από το αναλυτικό περιεχόμενο του Πουλαντζά, γίνεται αντιληπτό, ότι η σχετική αυτονομία του Κράτους είναι το αποτέλεσμα μιας σειράς δομικών στοιχείων που συγκεντρώνονται στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Υπό αυτήν την έννοια δύναται να διαχωρίσει τους τύπους των Κρατών από τις διάφορες μορφές που μπορούν να λάβουν, πράγμα που δεν κατανοεί ο Μίλλιμπαντ.⁸¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα της παραπάνω πρότασης αποτελεί η μορφή του Βοναπαρτισμού και η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ της κρατικής εξουσίας και των κυρίαρχων τάξεων, την οποία ο Μίλλιμπαντ αδυνατεί να εξηγήσει, τόσο στο επίπεδο της θεωρίας, όσο και στο εμπειρικό πεδίο.

Πιο συγκεκριμένα ο Μίλλιμπαντ βασίζεται περισσότερο στα στοιχεία εκείνα που συνθέτουν την ενότητα μεταξύ της κρατικής εξουσίας και των κυρίαρχων τάξεων, ενώ ο Πουλαντζάς εστιάζει στις αντιφάσεις που προκύπτουν από τις δομές και στο αυτόνομο πολιτικό στοιχείο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής που δημιουργούν την αντιφατική ενότητα. Έτσι λοιπόν μπορούμε να κατανοήσουμε ότι αναλύουν διαφορετικές προβληματικές. Ο Μίλλιμπαντ, από τη μια μεριά, θεωρεί ότι ο Πουλαντζάς προσεγγίσει τα καθεστώτα εξαίρεσης «παρακάμπτοντας» το ενδιαφέρον

⁸⁰ E. Laclau «The specificity....» (1975) σ. 97

⁸¹ E. Laclau «The specificity....» (1975) σ. 98

του για τον αστικό κοινοβουλευτισμό και δεν παρατηρεί καμία διαφορά μεταξύ αυτών των μορφών Κράτους, πράγμα το οποίο είναι εντελώς λανθασμένο. Από την άλλη μεριά, ο Πουλαντζάς, θεωρεί πως ο Μίλλιμπαντ παρουσιάζει τη σχετική αυτονομία του Κράτους στην περίπτωση του φασιστικού φαινομένου, ως απόρροια της κυρίαρχης τάξης και των ελίτ που κατέχουν την εξουσία, παρατήρηση που είναι λανθασμένη. Οπότε μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι δύο συγγραφείς εξετάζουν δύο θεωρητικά προβλήματα που παρά τις μεταξύ τους διαφορές διαθέτουν κοινά στοιχεία.⁸² Οι «διαφορές» παρουσιάζονται ως έντονες, διότι χρησιμοποιούν αντιτιθέμενα εννοιολογικά και μεθοδολογικά εργαλεία. Στην πραγματικότητα όμως, είτε πρόκειται για την σύνθεση της ενότητας των κυρίαρχων τάξεων, είτε για τις αντιφάσεις που συνθέτουν την αντιφατική ενότητα, είναι η διαλεκτική εκδίπλωση και αποτύπωση της υφιστάμενης ολότητας των κυρίαρχων τάξεων.

Όσον αφορά την περίπτωση του δομικού αφαιρετισμού, ο Λακλάου συμφωνεί με τις κατηγορίες που προσάπτει ο Μίλλιμπαντ στον Πουλαντζά, ότι δηλαδή η αφαιρετική μέθοδος που χρησιμοποιεί καταλήγει σε φορμαλισμό. Αναλυτικότερα, η μορφή της έννοιας του φορμαλισμού επικρατεί στα περιεχόμενα που γίνεται λόγος, χάνοντας έτσι οι έννοιες την ίδια τους ουσία. Οι έννοιες λοιπόν που υπεισέρχονται σε φορμαλιστικά πλαίσια αποκόπτονται από την ουσία τους, διότι απομονώνονται (δομισμός), ενώ παράλληλα αποτελούν τμήματα του συστήματος (ολότητα). Με αυτόν τον τρόπο η αποκρυστάλλωση των εννοιών αποτελεί μια περιγραφική μορφή της ενότητας του συστήματος, χωρίς συγχρόνως να διαθέτει μια λογική δομή. Συνεπακόλουθα, η συμβολική χρήση των εννοιών τείνει να μειώσει την θεωρητική αξία των εννοιών αυτών, αυξάνοντας έτσι των συμβολικό- περιγραφικό τους ρόλο.⁸³

Το «σφάλμα» που διαπράττει ο Πουλαντζάς, κατά το Λακλάου, είναι να μεταχειρίζεται την αφαίρεση σε υψηλά επίπεδα, τα οποία τον οδηγούν στη χρήση συμβόλων. Όταν τα σύμβολα αυτά τεθούν σε διαλεκτική σχέση μεταξύ τους δημιουργούνται τα σύμβολα της σχέσης των εννοιών και έτσι οποιαδήποτε επαφή (ουσία) με την αρχική έννοια χάνεται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της προαναφερθείσας διατύπωσης διαδραματίζει η έννοια της εξουσίας που χρησιμοποιεί ο Πουλαντζάς. Η διέξοδος που αποδίδει από την λογική σύνδεση μεταξύ των

⁸² B. Jessop «Dialogue of the Deaf: Some Reflections on the Poulantzas- Milliband Debate»... 2007 σ. 147

⁸³ E. Laclau «The specificity....» (1975) σ. 99

στοιχείων είναι οι τυπικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των αντικειμένων, οι οποίες ερμηνεύονται αλληγορικά.

Το επόμενο στάδιο που θα ασχοληθεί η παρούσα μελέτη αφορά την έννοια του τρόπου παραγωγής. Πιο συγκεκριμένα, η έννοια του τρόπου παραγωγής εστιάζει στον τρόπο λειτουργίας της παραγωγής, η οποία ορίζει της υλικές συνθήκες αναπαραγωγής του βίου και στο γεγονός ότι δεν συνδέεται μονάχα στις οικονομικές παραμέτρους. Στη μελέτη που διεξάγει ο Πουλαντζάς επεξεργάστηκε την οικονομία, την πολιτική και την ιδεολογία, ως ξεχωριστά επίπεδα, τα οποία συνδέονται με τον εκάστοτε τρόπο παραγωγής, ανάλογα με την ιστορική έκφανση του κοινωνικού σχηματισμού. Με μια πρώτη ματιά μπορούμε να ισχυριστούμε ότι συνδυάζεται η ταξινόμηση με τον φορμαλισμό.⁸⁴ Το γεγονός αυτό συμβάλει στην περιγραφικότητα των εννοιών αυτών, καθώς καταλήγουν σε μια επιπρόσθετη περιγραφή που λαμβάνει το σύμβολο του τρόπου παραγωγής. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχουν εννοιολογικές αποσαφηνίσεις που να αναλύουν το περιεχόμενο αυτών των τριών εννοιών. Επιπλέον, ο Λακλάου ισχυρίζεται ότι ο προσδιορισμός σε τελική ανάλυση από την οικονομία είναι μια μεταφορά που συνθέτει τα παραπάνω στοιχεία, δημιουργώντας παράλληλα τεχνικά προβλήματα, αφού αποκόπτει τις έννοιες από τον θεωρητικό τους λόγο (θεωρητική τους ύπαρξη). Οι μεταφορές αυτές είναι χρήσιμες για να διαπραχθεί η σύνδεση με τις πρακτικές, δηλαδή με την ταξική πάλη. Έτσι, οι μεταφορές αυτές δεν προβάλλουν μια απλή σχέση μεταξύ των στοιχείων που φανερώνει μια μεταβατική αιτιότητα, αλλά μια δομική αιτιότητα, η οποία αποκρυσταλλώνει συμβολισμούς.⁸⁵

Ακόμη ο διαχωρισμός των στοιχείων δεν επαληθεύεται σε προηγούμενους τρόπους παραγωγής και η διάκριση μεταξύ οικονομικών και μη οικονομικών στοιχείων (πολιτικό- ιδεολογικό) είναι τεχνητή. Κατ' επέκταση ο διαχωρισμός που καταλήγει σε υπερπροσδιορισμένα αποτελέσματα της σύνθεσης των στοιχείων αυτών σε προηγούμενους τρόπους παραγωγής διέθετε διαφορετικές αποκρυσταλλώσεις και εκφάνσεις που η σημασία τους (των στοιχείων) είναι διαφορετική από αυτήν στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και η μοναδική σύνδεση τους υπάρχει μεταξύ τους είναι η λεκτική ενότητα των εννοιών.⁸⁶ Δεν είναι η άρθρωση λοιπόν των διαφορετικών στοιχείων που επιτρέπει τον διαχωρισμό των τρόπων παραγωγής, αλλά

⁸⁴ E. Laclau «The specificity....» (1975) σ. 101-102

⁸⁵ E. Laclau «The specificity....» (1975) σ. 103

⁸⁶ E. Laclau «The specificity....» (1975) σ. 108

οι ασύγκριτες ιστορικές πραγματικότητες που διαφοροποιούν τους τρόπους παραγωγής.

Κεφάλαιο 4^ο: Η Απάντηση του Νίκου Πουλαντζά στο Ράλφ Μίλλιμπαντ και στον Ερνέστο Λακλάου

Ο Πουλαντζάς επιλέγει να απαντήσει στις κατηγορίες του Μίλλιμπαντ σχετικά με την κριτική του βιβλίου του δύο χρόνια αργότερα. Επιπλέον πέρα από την απάντηση στο Μίλλιμπαντ, αναφέρεται και στη φιλική κριτική που του άσκησε ο Λακλάου. Η πράξη αυτή λαμβάνει χώρα, προκειμένου να διασαφηνιστούν περισσότερο οι διαφορετικές θεωρητικές ερμηνείες της διαμάχης, χωρίς να επιθυμεί να προσδώσει τίποτα περισσότερο όσον αφορά τον τρόπο ανάλυσης που επιλέγει να υιοθετήσει. Από τη άλλη μεριά, το κείμενο που θα ακολουθήσει από τον Πουλαντζά θα περιέχει επεξηγηματικότερες προτάσεις σχετικά με τις επικρίσεις που εισήγαγε ο Λακλάου. Ακόμα θα πρέπει να σημειωθεί ότι έχει ήδη επεξεργαστεί πιο πολύ τις αδυναμίες της ανάλυσής του ο Πουλαντζάς στο βιβλίο του για τον Φασισμό και τη Δικτατορία. Άρα μπορεί να ειπωθεί ότι τα σημεία κριτικής που ασκήθηκαν από το Μίλλιμπαντ προσέφεραν στον Πουλαντζά χρήσιμα πεδία για μεγαλύτερη αποσαφήνιση των εννοιών του.⁸⁷

Πιο συγκεκριμένα το σημείο στο οποίο θα επικεντρωθεί αρχικά ο Πουλαντζάς θα είναι το ζήτημα του αφαιρετισμού και η έλλειψη συγκεκριμένων στοιχείων, για τα οποία τον κατηγορεί ο Μίλλιμπαντ.⁸⁸ Όπως άλλωστε έχει αναφερθεί στα παραπάνω σημεία, οι ισχυρισμοί περί αποφυγής της μελέτης του συγκεκριμένου δεν υφίστανται στο πουλαντζικό έργο, καθώς μελετώνται τα ιστορικά προσδιορισμένα συντάγματα

⁸⁷ B. Jessop «Dialogue of the Deaf: Some Reflections on the Poulantzas- Milliband Debate»... 2007 σ. 148

⁸⁸ N. Poulantzas «The Capitalist State: A reply to Miliband and Laclau» New Left Review τχ. 1/95 1976 σ. 63

που οι τροποποιήσεις τους μετασχηματίζουν τις κρατικές μορφές.⁸⁹ Στην κατηγορία αυτή ο Πουλαντζάς παραδέχεται ότι ο πραγματικός λόγος της διαφωνίας είναι η διαφορετική αντίληψη που μεταχειρίζονται οι δύο στοχαστές για την ανάλυση του συγκεκριμένου. Επομένως, γίνεται φανερό ότι ο Πουλαντζάς παρέχει από τη μεριά του μια παραχώρηση, η οποία αναγνωρίζει τις βασικές πτυχές της διένεξης που είναι η ετερότητα του τρόπου μελέτης των γεγονότων. Μετά όμως την παραχώρηση αυτή κινείται κατευθείαν στην επίθεση, καθώς αναφέρει ότι το κείμενο του Μίλλιμπαντ υστερεί σε θέματα θεωρητικής μελέτης, αγγίζοντας τα όρια της δημαγωγίας της λογικής.

Επανερχόμενος ο Πουλαντζάς στην κριτική που του ασκήθηκε στο Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις, αναφέρει ότι πραγματικά η επιστημονική προσέγγιση που υιοθετούσε αυτός και ο Αλτουσέρ, πράγματι δημιουργούσε άκαμπτα θεωρητικά σχήματα που ήταν δύσκολο να κατανοηθούν.⁹⁰ Το γεγονός αυτό δύναται να επιφέρει προβληματικές, καθώς εάν κάποια τμήματα του έργου δεν κατανοηθούν δημιουργούνται παρανοήσεις στις πρακτικές της θεωρίας. Άλλωστε δεν θα πρέπει να αποσιωπάται το ότι ο μαρξισμός είναι μια πρακτική που δεν διακρίνεται από την θεωρία. Δηλαδή, η θεωρία και η πράξη είναι δύο έννοιες ενιαίες (θεωρία της πράξης).

Επιπροσθέτως, ο ίδιος ισχυρίζεται πως χρησιμοποίησε την ανάλυση του συγκεκριμένου, όμως το έκανε μέσα από παραδείγματα, χάνοντας έτσι τη σωστή απεικόνισή του. Η ανάλυση που μεταχειρίστηκε όχι μόνο τον απέτρεψε από την εμπειρική έρευνα, αλλά προσέδωσε μεγάλο βάρος στη θεωρητική επεξεργασία. Η κριτική όμως του Μίλλιμπαντ δεν είναι απολύτως ορθή κατά τον Πουλαντζά, διότι οι απεικονίσεις του συγκεκριμένου που παρουσίασε ήταν στην ουσία παραδείγματα θεωρητικοποιημένα. Την διαδικασία αυτή βέβαια ο Μίλλιμπαντ δεν την κατανοεί, θεωρώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, ότι οι μελέτες του κινούνται στο πλαίσιο του αφηρημένου.

Το επόμενο θέμα που θέτει υπό εξέταση ο Πουλαντζάς είναι το ζήτημα του φορμαλισμού. Χαρακτηριστικά, τόσο ο Μίλλιμπαντ, όσο και ο Λακλάου έχουν επικρίνει την μέθοδο αφαίρεσης του Πουλαντζά, διότι οδηγείται σε φορμαλισμό. Ο

⁸⁹ B. Jessop «Dialogue of the Deaf: Some Reflections on the Poulantz- Milliband Debate»... 2007 σ. 150

⁹⁰ N. Poulantz «The Capitalist State: A reply to Miliband and Laclau» New Left Review τχ. Ι/95 1976 σ. 66

Πουλαντζάς από τη δική του σκοπιά αναγνωρίζει το φορμαλιστικό πλαίσιο στο οποίο έχει υποπέσει η μελέτη του και έτσι στα δύο επόμενα βιβλία του έχει διορθώσει τη μέθοδο αφαίρεσης, ενώ παράλληλα χρησιμοποιεί και τμήματα της εμπειρικής ανάλυσης.⁹¹ Συνεπώς, η κριτική που του άσκησε ο Μίλλιμπαντ ώθησε τον Πουλαντζά στο να αναστοχαστεί για τα εργαλεία ανάλυσης που εφαρμόζει και να διορθώσει ορισμένες ασάφειες στα επόμενα έργα του. Βέβαια, τα έργα αυτά συμπεριλαμβάνουν εμπειρικό υλικό, το οποίο δεν σχετίζεται με τις αφηρημένες περιγραφές του «συγκεκριμένου» που διαπράττει ο Μίλλιμπαντ σε συνδυασμό φυσικά με την μη θεωρητική επεξεργασία. Έτσι, οι προβληματικές που μεταχειρίζεται ο Μίλλιμπαντ διακατέχονται από τον αφαιρετικό εμπειρισμό.

Επιπλέον, ο Πουλαντζάς ασχολείται με τη δυσνόητη γλώσσα που εμπεριέχεται στα κείμενά του. Πιο συγκεκριμένα διατυπώνει ότι υλοποιεί ένα δύσκολο εγχείρημα σχετικά με τη φύση του Κράτους και την θεωρητική- πολιτική αποκρυστάλλωση των τάξεων γεγονός που τον προτρέπει στο να χρησιμοποιεί την ακαδημαϊκή γλώσσα, κάτι που στο έργο του Μίλλιμπαντ απουσιάζει. Ακόμη, ο Πουλαντζάς εξηγεί το εννοιολογικό πλαίσιο που αφορά τα «κατάλληλα αποτελέσματα». Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο Πουλαντζάς εστιάζει στις τάξεις στηρίγματα που χρησιμοποίησε η αστική τάξη στην κρατική μορφή του Βοναπαρτισμού. Τα βασικά επιχειρήματα που χρησιμοποιεί είναι να δείξει ότι η εργατική τάξη δεν έχει ενσωματωθεί στον σύγχρονο καπιταλισμό, δηλαδή ότι έχει μετατραπεί σε αυτόνομη κοινωνική δύναμη. Με άλλα λόγια, η μη αποτελεσματικότητα των «κατάλληλων αποτελεσμάτων» φανερώνει ότι η εργατική τάξη δεν έχει μετατραπεί σε τάξη στήριγμα της αστικής τάξης.⁹² Το δεύτερο σημείο του σχετικά με την εργατική τάξη ήταν να διατυπώσει πως η εργατική τάξη ως μία κοινωνική δύναμη δεν διαθέτει δική της πολιτική οργάνωση, δηλαδή επαναστατική οργάνωση και ιδεολογία. Συνεπακόλουθα, η εργατική τάξη υφίσταται ως μία κοινωνική κατηγορία και οι σχετικές επιπτώσεις στο πολιτικό και στο ιδεολογικό επίπεδο είναι εμφανείς.

Εν συνεχεία ο Πουλαντζάς διατυπώνει κάποιες εξηγήσεις στο Μίλλιμπαντ για τον δομικό αφαιρετισμό και την υπερντετερμινισμό. Αναλυτικότερα, υποστηρίζει ότι ανήκει στην παράδοση του δομικού μαρξισμού, επειδή δεν εξετάζει τον υποκειμενικό

⁹¹ N. Poulantzas «The Capitalist State: A reply to Miliband and Laclau» New Left Review τχ. 1/95 1976 σ. 66-67

⁹² N. Poulantzas «The Capitalist State: A...» 1976 σ.68

παράγοντα του ανθρώπου που σχετίζεται με την βούληση και την ελεύθερη δράση. Ο ορισμός όμως αυτός δεν επαρκεί για να απαντήσει στον Μίλλιμπαντ, οπότε παραθέτει κάποια παραδείγματα από το βιβλίο του για να γίνει περισσότερο κατανοητός ο όρος του δομισμού. Χαρακτηριστικά, ομολογεί ότι υπάρχει απουσία αναφοράς στην ταξική πάλη στο πουλαντζικό έργο, κάτι τέτοιο οφείλεται στα γεγονότα που εστιάζει ο δομισμός, όμως η ανάλυση αυτή δεν περιορίζει την ανάδειξη της σχετικής αυτονομίας του Κράτους.⁹³ Επομένως, οι ισχυρισμοί του Μίλλιμπαντ περί δογματικότητας στον Πουλαντζά δεν είναι αληθείς.

Με βάση τα παραπάνω, ο Πουλαντζάς θα επιχειρήσει να αντικρούσει με τεκμηριωμένα στοιχεία τις κατηγορίες του Μίλλιμπαντ. Έτσι λοιπόν, το πρώτο θέμα στο οποίο θα σταθεί για να απαντήσει στην εννοιολογική συγκρότηση της παράδοσης του δομισμού είναι να προβάλλει την σχετική αυτονομία του Κράτους και τον τρόπο μέσω του οποίου αυτή προκύπτει. Ειδικότερα, ο Πουλαντζάς παραθέτει πως όταν εξέταζε τη σχετική αυτονομία του Κράτους εστίασε σε δύο πτυχές της ίδιας προσέγγισης. Στην πρώτη πτυχή, πραγματεύεται τον διαχωρισμό που υφίσταται στο οικονομικό και στο πολιτικό στοιχείο, μεταξύ των σχέσεων παραγωγής-κυκλοφορίας-κατανάλωσης και στο Κράτος, επίπεδα που ορίζουν τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Η δεύτερη πτυχή της μελέτης, αφορά την σύνθεση των τάξεων και των ταξικών αγώνων κατά τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και τους κοινωνικούς σχηματισμούς.⁹⁴ Σε αυτήν τη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται, τόσο οι ηγεμονικοί συσχετισμοί του συγκροτήματος της εξουσίας, όσο οι τάξεις στηρίγματα και οι αγώνες της εργατικής τάξης. Σύμφωνα με τον Πουλαντζά, οι προαναφερθείσες παρατηρήσεις εντοπίζουν στο Κράτος έναν πολιτικό ρυθμιστικό ρόλο, ο οποίος δημιουργεί μια «εξισορρόπηση των δυνάμεων». Εμβαθύνοντας στην σχετική αυτονομία, διαπιστώνει ότι ο χωρισμός των οικονομικών και των πολιτικών κατηγοριών είναι που παράγει το πλαίσιο για τις διάφορες φάσεις του καπιταλισμού, καθώς και τις μορφές που δύναται να λάβει το Κράτος σε σχέση πάντοτε με την ταξική πάλη. Το γεγονός αυτό υλοποιείται, διότι ο χωρισμός του οικονομικού και του πολιτικού είναι η μορφή που εκλαμβάνει η συγκρότηση των τάξεων και η ταξική πάλη στον καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό. Οι περισσότεροι αναγνώστες,

⁹³ N. Poulantzas «The Capitalist State: A...» 1976 σ. 69

⁹⁴ N. Poulantzas «The Capitalist State: A...» 1976 σ. 69

συμπεριλαμβανομένου και του Μίλλιμπαντ έχουν εστιάσει μονάχα στην πρώτη πτυχή της ανάλυσης, χωρίς να μελετούν την δεύτερη κατεύθυνση του έργου.

Σχετικά με την ερώτηση του Μίλλιμπαντ πόσο σχετική είναι η αυτονομία του Κράτους, ο Πουλαντζάς δεν απαντάει σε αυτό, καθώς θεωρεί την ερώτηση παράλογη και πρέπει να εξεταστεί σε μια συγκεκριμένη συγκυρία. Θα ήταν χρήσιμο όμως να υποστηρίξουμε ότι η σχετική αυτονομία του Κράτους είναι σε διαλεκτική σχέση με την πάλη των τάξεων, με τις δομές, τις κυρίαρχες τάξεις και τις πολιτικές-οικονομικές κατηγορίες. Συνεπακόλουθα, η σχετική αυτονομία του Κράτους είναι το αποτέλεσμα στις αντιφάσεις των σχέσεων εξουσίας μεταξύ των τάξεων που αντιπροσωπεύει την πολιτική ενότητα του συγκροτήματος της εξουσίας.⁹⁵

Η επόμενη κριτική στην οποία καλείται ο Πουλαντζάς να απαντήσει, αφορά την ταξική εξουσία και την κρατική εξουσία. Πιο συγκεκριμένα ο Πουλαντζάς διαχώρισε την κρατική εξουσία από το πεδίο των κρατικών μηχανισμών, από τις δομές και από το Κράτος, αποδίδοντας στην κρατική εξουσία την δυνατότητα μιας τάξης να ασκεί εξουσία, της οποίας τα συμφέροντα αντιστοιχούν στο Κράτος. Ακολουθώντας, ο Πουλαντζάς αποδομεί τις αντιλήψεις που παρουσιάζουν το Κράτος ως Υποκείμενο ή ως όργανο. Αναλυτικότερα, ως όργανο το Κράτος δεν θα διέθετε καμία αυτονομία και θα ήταν ένα οργανωτικό εργαλείο στα χέρια της αστικής τάξης. Η θεώρηση του Κράτους ως Υποκειμένου θα συνεπάγονταν ότι η αυτονομία του βασίζεται στις συγκεκριμένες του ιδιότητες που αναπαριστούνται στη δική του βούληση, η οποία λαμβάνει την μορφή μιας οργανωμένης ορθολογικά κοινωνίας των πολιτών και ενσωματώνεται στην αντιπροσωπευτική λογική της γραφειοκρατίας.⁹⁶ Με βάση αυτές τις περιπτώσεις η σχέση του Κράτους και των κοινωνικών τάξεων αντιλαμβάνεται ως σχέση εξωτερικότητας, πράγμα που οδηγεί στην αντίληψη ότι οι τάξεις υπακούουν στο Κράτος (όργανο) ή ότι το Κράτος υποτάσσει τις τάξεις στον εαυτό του (Υποκείμενο). Σε αυτήν λοιπόν τη σχέση εξωτερικότητας, από τη μια μεριά οι κυρίαρχες τάξεις εκκενώνουν το Κράτος από την δική του εξουσία, ή από την άλλη πλευρά, το Κράτος τις αποκόπτει από την εξουσία, διατελώντας το ρόλο του «διαιτητή».⁹⁷ Η παραπάνω νοηματοδότηση της σχέσης Κράτος και κυρίαρχες τάξεις οδήγησε στην ανάλυση του Κράτους ως ενούς φρουρίου εξουσίας που πρέπει να

⁹⁵ N. Poulantzas «The Capitalist State: A...» 1976 σ. 70

⁹⁶ N. Poulantzas «The Capitalist State: A...» 1976 σ. 71

⁹⁷ N. Poulantzas «The Capitalist State: A...» 1976 σ. 71, 77

περικυκλωθεί από την ταξική πάλη και να καταστραφεί μέσω της επαναστατικής διαδικασίας.⁹⁸

Επιπλέον, ο Πουλαντζάς επικεντρώνεται στις περιπτώσεις του φασιστικού και του φιλελεύθερου Κράτους. Χαρακτηριστικά, παραθέτει ότι κατέληξε να διαχωρίζει τις μορφές του καπιταλιστικού Κράτος ανάλογα με την ιδιαιτερότητα της εκάστοτε περίπτωσης. Βέβαια, την διάκριση αυτή ο Μίλλιμπαντ, όπως αναφέρθηκε, την θεώρησε ότι δεν ανταποκρίνεται με επάρκεια ανάλυσης, καθώς διέπεται από τον υπερντετερμινιστικό δομισμό.

Εφόσον παρουσιάστηκαν οι επεξηγήσεις του Πουλαντζά στον Μίλλιμπαντ, η επόμενη θεματική του διαλόγου αφορά κάποιες επεξηγήσεις στην παρέμβαση που πραγματοποίησε ο Λακλάου. Από τις παρατηρήσεις αυτές του Λακλάου ο Πουλαντζάς θεωρεί σημαντικότερο να απαντήσει στις κατηγορίες του σχετικά με τον φορμαλισμό. Αναλυτικότερα, ο Λακλάου επέκρινε την αναλυτική αντίληψη της Αλτουσεριανής σχολής που «διαμελίζει» την ολότητα, χωρίζοντας το πολιτικό, το οικονομικό και το ιδεολογικό επίπεδο με τέτοιο απομονωμένο τρόπο που να εκλαμβάνονται ως σχετικά αυτόνομα, προσδιορίζοντας τον τρόπο παραγωγής. Η επιλογή αυτή του διαχωρισμού οδηγεί σε αναγκαστική ταξινόμηση και σε φορμαλισμό, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει. Η διαδικασία που ωθεί στον φορμαλισμό έγκειται στο ότι έχει δημιουργηθεί ο εκ των προτέρων διαχωρισμός των στοιχείων στους διάφορους τρόπους παραγωγής και ότι οι συνδυασμένες μορφές των στοιχείων αυτήν καταλήγουν σε ένα συμπέρασμα ότι είναι τα αποτελέσματα του τρόπου παραγωγής.⁹⁹ Το στοιχείο της οικονομίας εκλαμβάνεται ότι διαθέτει την ίδια μορφή και το ίδιο περιεχόμενο σε όλους τους τρόπους παραγωγής.

Στις προλεχθείσες επικρίσεις ο Πουλαντζάς ομολογεί ότι ο Λακλάου έχει δίκαιο, όμως μόνο σε ένα βαθμό. Πιο επεξηγηματικά ο Πουλαντζάς διαφωνεί καταφανώς με τον εντοπισμό του Λακλάου ότι τα περιεχόμενα των εννοιών που μεταχειρίζεται είναι φορμαλιστικά και με την συμφωνία που παρατηρεί στις κατηγορίες του Μίλλιμπαντ για δομικότητα, παρά το γεγονός ότι τον υποστηρίζει σε άλλα σημεία.¹⁰⁰ Με άλλα λόγια, ο Πουλαντζάς επιδιώκει να παραδεχτεί ότι ο διαφορετικός τρόπος γραφής των

⁹⁸ Ν. Πουλαντζάς « Το Κράτος, η Εξουσία, ο Σοσιαλισμός» σ. 369, μτφρ. Γ. Κρητικός, Θεμέλιο, Αθήνα 1985

⁹⁹ Ν. Poulantzas «The Capitalist State: A...» 1976 σ. 78

¹⁰⁰ Ν. Poulantzas «The Capitalist State: A...» 1976 σ. 79

επιστημόνων είναι αυτός που προσδίδει διαφορετικό περιεχόμενο στα κείμενά τους μια «διαφορετική» γλώσσα που ποικίλλει ανάλογα με το υπο εξέταση αντικείμενο.

Όσον αφορά την κριτική που ασκεί ο Λακλάου στην Αλτουσεριανή σχολή, εκπρόσωπος της οποίας ήταν ο Μπαλιμπάρ, ο Πουλαντζάς διαχωρίζει τις θέσεις του από τα φορμαλιστικά περιεχόμενα που υπέπεσε ο Μπαλιμπάρ. Χαρακτηριστικά, ο Πουλαντζάς σε αντίθεση με το δική του έργο, ισχυρίζεται ότι η μελέτη του Μπαλιμπάρ πάσχει από οικονομισμό και υποτιμά τον ρόλο της ταξικής πάλης. Για να δούμε όμως πως χρησιμοποιεί ο Μπαλιμπάρ την έννοια του τρόπου παραγωγής. Η έννοια του τρόπου παραγωγής στον Μπαλιμπάρ «κρατάει» αμετάβλητη την έννοια της οικονομίας με τέτοιο τρόπο, ώστε να έχει το ίδιο περιεχόμενο σε όλους τους τρόπους παραγωγής. Κοντολογίς, η έννοια του τρόπου παραγωγής στον Μπαλιμπάρ περιορίζεται μονάχα στο οικονομικό στοιχείο, δηλαδή τρόπος οικονομικής παραγωγής. Η διαδικασία της συμπύκνωσης των τρόπων παραγωγής στο οικονομικό επίπεδο, είναι αυτή που τον οδηγεί στο να αντιλαμβάνεται στα άλλα δύο στοιχεία (πολιτικό, ιδεολογικό) με τον ίδιο συλλογισμό, όπως με την οικονομία¹⁰¹. Ο συλλογισμός αυτός οδήγησε τον Μπαλιμπάρ να μην κατανοεί την διαφορά τους στους άλλους τρόπους παραγωγής. Επομένως, και στον Μπαλιμπάρ τα στοιχεία εξετάζονται απομονωμένα (σχετικά αυτονομημένα), αλλά με διαφορετική αφετηρία και κατεύθυνση από ότι στον Πουλαντζά.

Ακόμη, η υποτίμηση της ταξικής πάλης κατεύθυνε τον Μπαλιμπάρ να μην διαχωρίζει τις έννοιες του κοινωνικού σχηματισμού και του τρόπου παραγωγής, κάτι που ο Πουλαντζάς αναφέρει από την αρχή του έργου του.¹⁰² Σε αυτό το σημείο θα ήταν χρήσιμο να παρουσιάσουμε την έννοια του τρόπου παραγωγής, όπως ακριβώς στοιχειοθετείται στην πουλαντζική σκέψη. Ειδικότερα, ο τρόπος παραγωγής αποτελεί μια αφηρημένη έννοια (τυπικό αντικείμενο) που δεν υπάρχει στην πραγματικότητα με την κύρια σημασία της λέξης.¹⁰³ Αυτό λοιπόν που υπάρχει στην πραγματικότητα είναι ένας κοινωνικός ιστορικά προσδιορισμένος σχηματισμός που εδράζεται σε έναν συγκεκριμένο τρόπο παραγωγής που κυριαρχεί έναντι των άλλων. Στην ίδια κατεύθυνση αναλύεται και ο κοινωνικός σχηματισμός, δηλαδή η κυριαρχία ενός τρόπου παραγωγής στους άλλους και η μήτρα οργάνωσής του είναι αυτή που τον

¹⁰¹ N. Poulantzas «The Capitalist State: A...» 1976 σ. 79-80

¹⁰³ N. Πουλαντζάς «Πολιτική.....» Θεμέλιο τ. Α' Αθήνα 1975 σ. 15-16

ορίζει στον χαρακτηρισμό του κοινωνικού σχηματισμού. Συνεπώς, ένας κοινωνικός σχηματισμός ορίζεται από την σύνθεση της κυριαρχίας ενός στοιχείου σε σχέση με τα άλλα. Με άλλα λόγια, στον καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό που η καθαρή του μορφή έχει κυρίαρχο τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, το οικονομικό στοιχείο είναι το κυρίαρχο, λόγω των σχέσεων (δείκτη) κυριαρχίας που έχει ως αποτέλεσμα. Επιπροσθέτως, ο τρόπος παραγωγής αποτελείται από την σύνθεση των στοιχείων που σε τελική ανάλυση κυρίαρχο ρόλο (αλλά όχι πάντοτε)¹⁰⁴ διαδραματίζει η οικονομία και αναφέρεται στην ολότητα της σύνθεσης της κυριαρχίας στην παραγωγή. Η σύνθεση της ολότητας δεν αφορά μια κεντρική βαθμίδα που παραπέμπει σε μια απλή γραμμική αιτιότητα σχέσεις με τα άλλα στοιχεία, αλλά τη σχέση της δομής του που υπερπροσδιορίζονται με τις σχέσεις των δομών των άλλων στοιχείων.¹⁰⁵ Κατ' αυτόν τον τρόπο γίνεται αντιληπτό ότι τα κείμενα του Πουλαντζά και του Μπαλιμπάρ διαφέρουν σε πολλά σημεία.

Επίσης, ο Πουλαντζάς διεξάγει μια γενική επισκόπηση της θεωρίας του στο «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις». Πιο συγκεκριμένα ανέλυσε το πολιτικό στοιχείο και τη φύση του Κράτους τόσο στον κεφαλαιοκρατικό κοινωνικό σχηματισμό, όσο και σε προκαπιταλιστικούς σχηματισμούς.¹⁰⁶ Η βαρύτητα που απέδωσε στην ταξική πάλη τον ώθησε στην αποφυγή του φορμαλισμού και της ταξινόμησης. Βέβαια από την επισκόπηση της θεωρίας του δεν λείπει και η αυτοκριτική του Πουλαντζά, αφού δηλώνει ότι σε πολλές περιπτώσεις, παρά τον διαχωρισμό μεταξύ τρόπου παραγωγής και κοινωνικού σχηματισμού, θεωρούσε τον κοινωνικό σχηματισμό σαν μια χωρική διάσταση των τρόπων παραγωγής και αυτό οφείλεται στις συνέπιες του φορμαλισμού.

Άλλο ένα σημείο που εστιάζει ο Πουλαντζάς στο έργο του είναι η σχετική αυτονομία των βαθμίδων του πολιτικού, του οικονομικού και του ιδεολογικού αντιστοίχως, ενώ παράλληλα βασίστηκε στη διάκριση του πολιτικού και του οικονομικού στοιχείου, σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του Μάρξ, προκειμένου να εντοπίσει την σχετική αυτονομία του Κράτους. Το σφάλμα του Πουλαντζά στον διαχωρισμό αυτό και στην αυτονομία του Κράτους ήταν ότι «βιάστηκε» (σύμφωνα με το Λακλάο) να καταλήξει

¹⁰⁴ Ακριβέστερα, ορίζει τον τρόπο παραγωγής όχι με την στενή οικονομική έννοια των παραγωγικών σχέσεων, αλλά με τον συνδυασμό των υπόλοιπων δομών των στοιχείων και των πρακτικών τους. (μια σύνθετη ενότητα των στοιχείων) Άρα το πιο στοιχείο θα κυριαρχήσει πάνω στους υπερπροσδιορισμούς των άλλων κρίνεται από την έκβαση της ταξικής πάλης.

¹⁰⁵ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική.....», Θεμέλιο τ. Α' Αθήνα 1985 σ. 174

¹⁰⁶ Ν. Poulantzas «The Capitalist State: A...» 1976 σ. 81

σε συμπεράσματα, καθώς η αυτονομία θα μπορούσε να εμφανιστεί και σε προκαπιταλιστικά Κράτη (όμως με άλλη μορφή). Παράλληλα με αυτή τη διαδικασία, η φορμαλιστική ανάλυση κατεύθυνε τον Πουλαντζά στην θεώρηση ότι το πολιτικό και το οικονομικό χωρισμένα και αδιαπέραστα μεταξύ τους, πράγμα που με τη σειρά του τον οδήγησε στο να παραμελήσει τις οικονομικές παρεμβάσεις του Κράτους, υπονοώντας ότι είναι «εξωτερικές».¹⁰⁷ Με άλλα λόγια, δεν μπόρεσε να επεξεργαστεί τον οικονομικό ρόλο του Κράτους και την αλληλοδιείσδυση του πολιτικού στο οικονομικό στοιχείο που επιτελείται στον καπιταλισμό.

Το τελευταίο ζήτημα το οποίο θίγει ο Πουλαντζάς είναι ο διαχωρισμός που πραγματοποίησε ανάμεσα στις δομές και στις ταξικές πρακτικές. Η διαδικασία αυτή δεν αποσκοπούσε στο να αποφύγει τη δομικότητα, αλλά τον δογματισμό.¹⁰⁸ Χαρακτηριστικά, προσέδωσε ισχυρά νοήματα όχι μόνο στον τρόπο οργάνωσης της αντικειμενικής πραγματικότητας (δομές), αλλά και στην αντικειμενική ταξική πάλη, η οποία μπορεί να μετατρέψει τους όρους αναπαραγωγής του συστήματος. Συνεπακόλουθα, ο Πουλαντζάς θεωρεί ότι η αντικειμενική πραγματικότητα είναι μεταβλητή, δεν είναι δηλαδή στατική, ούτε όμως και οι δομές, αλλά η αλλαγή τους επαφίεται στην αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων μέσα από τους ταξικούς αγώνες.

Κεφάλαιο 6^ο: Κριτικός Σχολιασμός

Αφού ολοκληρώθηκε η βιβλιογραφική μελέτη της διένεξης μεταξύ του Πουλαντζά και του Μίλλιμπαντ θα οδηγηθούμε στο τελικό κομμάτι της έρευνας που θα αφορά τα συμπεράσματα. Άλλωστε, όπως επισημάνθηκε στην εισαγωγή, η παρούσα εργασία δεν αποσκοπεί στο να διακρίνει ποιος από τους δύο συγγραφείς παρήγαγε τις σημαντικότερες πτυχές του Κράτους ή της θεωρητικής ανάλυσης. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι να παρατηρήσουμε το γενικότερο τμήμα της διένεξης με σκοπό να κατανοήσουμε τις διαφορετικές παραδόσεις του μαρξισμού και την σύγκλιση ή τις διαφορές στα σημεία που έχουν. Μόνο έτσι θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε εάν έχει αποκομηθεί κάποιο θετικό συμπέρασμα από την συζήτηση, ή αναφέρονταν σε

¹⁰⁷ N. Poulantzas «The Capitalist State: A...» 1976 σ. 81

¹⁰⁸ N. Poulantzas «The Capitalist State: A...» 1976 σ. 82

θεωρήματα χωρίς καμία αξία. Θα ήταν χρήσιμο λοιπόν να αποτυπώσουμε έναν κριτικό σχολιασμό, εν είδει επιλόγου.

Κατά τη γνώμη μου, η διένεξη μεταξύ του Πουλαντζά και του Μίλλιμπαντ αρχικά διεξάγονταν για το ποιος έχει δίκαιο στην μελέτη του Κράτους, δηλαδή ποιος είχε σχηματίσει τη σημαντικότερη θεωρία για το Κράτος. Στην διάρκεια όμως της μελέτης κατανόησα ότι, παρά τις ελάχιστες διαφορές που υπήρχαν οι συγγραφείς δεν μπορούσαν να δεχτούν ένα βασικό γεγονός (το οποίο το γνώριζαν κατά βάθος) ότι προέρχονται από αντιτιθέμενες (στον τρόπο ανάλυσης) μαρξιστικές σχολές σκέψης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να περιστραφούν γύρω από μια συζήτηση που κράτησε επτά χρόνια. Για να δούμε όμως είχε κάποιο νόημα αυτή η συζήτηση;

Χαρακτηριστικά, η μελέτη του Κράτους που αποκρυσταλλώθηκε στα γραπτά των δύο στοχαστών αφορούσε δύο σκέλη ανάλυσης. Το πρώτο σκέλος ανάλυσης πραγματευόταν την τυπική επάρκεια των λειτουργιών του Κράτους και τα μέσα που χρησιμοποιεί προκειμένου να διατηρήσει τον διαχωρισμό της κοινωνίας σε τάξεις. Αυτή είναι η μέθοδος που μεταχειρίζεται ο Πουλαντζάς. Το δεύτερο σκέλος της ανάλυσης βασίζεται στην λειτουργική μορφή που λαμβάνει το Κράτος για να πραγματώσει τους ίδιους σκοπούς που αναφέρθηκαν παραπάνω. Η μέθοδος αυτή αφορά τον Μίλλιμπαντ. Άρα, η ουσία της συζήτησης είναι ότι τυπική επάρκεια αντιπαράβάλλεται με την λειτουργική μορφή του Κράτους.¹⁰⁹

Έτσι μπορεί να ειπωθεί ότι η τυπική επάρκεια αναλύει περισσότερο τους τύπους και τις μορφές που λαμβάνει το Κράτος, καθώς μπορεί να ορίσει τις μορφές του Κράτους, οι οποίες δεν ανταποκρίνονται στην ομαλή λειτουργικότητά του φιλελεύθερου Κράτους. Από την άλλη πλευρά η λειτουργική επάρκεια βασίζεται πιο άμεσα στην επεξεργασία και στην ανάλυση της κατάστασης στην καπιταλιστική κοινωνία, επειδή αποδίδει περισσότερη έμφαση στις πολιτικές διαδικασίες που χρησιμοποιούν οι κυρίαρχες τάξεις για να υλοποιήσουν τις ανάγκες του κεφαλαίου. Με άλλα λόγια, η λειτουργική επάρκεια καλύπτει το πλαίσιο των εξω-οικονομικών εξαναγκασμών που επιβάλλει το κεφαλαιοκρατικό Κράτος.¹¹⁰ Επιπροσθέτως, οι αναλύσεις που χρησιμοποίησε ο Μάρξ για τη φύση των έκτακτων μορφών του Κράτους και τα όρια

¹⁰⁹ B. Jessop «Dialogue of the Deaf: Some Reflections on the Poulantzas- Milliband Debate»... 2007 σ. 148

¹¹⁰ B. Jessop «Dialogue of the Deaf: Some Reflections on the Poulantzas- Milliband Debate»... 2007 σ. 134

της σχετικής αυτονομίας του από των συσχετισμό δυνάμεων μπορούν να αποδείξουν την λειτουργική επάρκειά του. Δηλαδή σχετίζονται περισσότερο με τον τρόπο ανάλυσης που διαθέτει ο Μίλλιμπαντ. Στην αντίθετη κατεύθυνση κινούνται οι επεξεργασίες της τυπικής επάρκειας, καθώς οι μορφές του Κράτους που επιδιώκουν την προστασία των πολιτικών συμφερόντων είναι ανεπαρκείς.

Ακόμα ο Μίλλιμπαντ στη μελέτη του αναδεικνύει και τις απόκρυφες πλευρές του κεφαλαιοκρατικού Κράτους, καθώς εισχωρεί στα κρατικά όργανα (ιδεολογικούς μηχανισμούς), τα οποία εστιάζουν στην ιδεολογική αναπαραγωγή του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού. Το σημαντικό λοιπόν, είναι ότι παρά το γεγονός ότι αρνείται την φανερή ύπαρξη των κρατικών ιδεολογικών μηχανισμών και των δομών του συστήματος την αποδέχεται σιωπηρά στο έργο του. Με άλλα λόγια, ο Μίλλιμπαντ έρχεται πιο κοντά στις επεξεργασίες του Πουλαντζά, παρά το γεγονός ότι δεν ανήκει σε αυτήν την παράδοση του μαρξισμού. Ακόμα, ο Μίλλιμπαντ στο τέλος του βιβλίου του αναφέρεται στην διαδικασία της θεσμοποίησης, η οποία αποδεικνύει τον τρόπο που το Κράτος αυξάνει τις λειτουργίες του εισχωρώντας σε όλες τις πτυχές του κοινωνικού βίου. Ένα σημαντικό παράδειγμα είναι η διαδικασία «κρατικοποίησης» των κομμάτων και ειδικότερα των Αριστερών κομμάτων. Πιο συγκεκριμένα, όταν τα Αριστερά κόμματα (σοσιαλδημοκρατικά- σοσιαλιστικά) μετατρέπονται, λόγω της ακαμψίας των συμφερόντων των κυρίαρχων τάξεων, σε διαχειριστές του συστήματος, απορρίπτοντας έτσι την επαναστατική δράση. Συνεπακόλουθα, δεν επιφέρουν ριζικές τροποποιήσεις, αλλά οι μετασχηματισμοί που υλοποιούν αφήνουν αμετάβλητα τα πολιτικά συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων. Το γεγονός αυτό οφείλεται στον ρόλο της κυρίαρχης ιδεολογίας που αποκρυσταλλώνεται μέσα από το Κράτος, ως ένα ουδέτερο σύστημα που προασπίζει το γενικό συμφέρον. Άρα, ο Μίλλιμπαντ είναι «αρκετά» κοντά στις αναλύσεις του Πουλαντζά που σχετίζονται με τον ιδεολογικό ρόλο του Κράτους και της εκφάνσεις της ηγεμονίας.¹¹¹ Βέβαια, μια τέτοια αναγνώριση δεν παραχωρείται σε κανένα σημείο των κειμένων του. Επιπλέον, παρατηρείται συμφωνία μεταξύ των συγγραφέων στην ύπαρξη της Σχετικής Αυτονομίας του Κράτους. Οι επικρίσεις και οι διαφωνίες που παρουσιάζονται αφορούν τους τρόπους που προκύπτει η αυτονομία. Ακόμα ένα σημείο που αναφέρονται οι στοχαστές είναι ο τρόπος παραγωγής- κοινωνικός

¹¹¹ B. Jessop «Dialogue of the Deaf: Some Reflections on the Poulantzas- Milliband Debate»... 2007 σ. 139

σχηματισμός (Πουλαντζάς) και καπιταλιστικό σύστημα (Μίλλιμπαντ). Οι έννοιες αυτές διαθέτουν ένα διαφορετικό περιεχόμενο (αφαίρεση), όμως μπορούμε να πούμε ότι παρουσιάζουν την ίδια μορφή (υπό ευρεία έννοια) στα γραπτά τους. Η διαφορά έγκειται στην έλλειψη της θεωρητικοποίησης στο κείμενο του Μίλλιμπαντ. Κατ' επέκταση εννοούν την ίδια προβληματική του καπιταλισμού, χρησιμοποιώντας διαφορετικό πλαίσιο εννοιών.

Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται οι αναλύσεις του Μίλλιμπαντ για τις σχέσεις ανάμεσα στις κυρίαρχες τάξεις (διαπροσωπικές σχέσεις) και του Κράτους. Ακόμα, οι σχέσεις που συνάπτει η νέα μικροαστική τάξη με τον κρατικό μηχανισμό την οδηγούν να εμφανίζεται ως ένα τμήμα τάξης που στηρίζει την άρχουσα τάξη. Δηλαδή, να εμπλέκεται στην αναπαραγωγή του γενικού συμφέροντος μέσω των «κατάλληλων αποτελεσμάτων». Οπότε, και σε αυτό το σημείο παρατηρείται συμφωνία, απλώς ορίζεται τελείως διαφορετικά ανάμεσα στους δύο στοχαστές, ενώ το περιεχόμενο της έκφρασης των αμφόρετων συλλογισμών είναι ταυτόσημο. Βέβαια, τα συμπεράσματα των στοχαστών από την παραπάνω αναφορά είναι αντιφατικά.

Έτσι λοιπόν αποκαλύπτεται ότι η δόμηση του αντικειμένου της μελέτης τους ήταν τόσο διαφορετική που αναλώνονταν σε αμφοότερες κατηγορίες, χωρίς να κατανοήσουν ότι μελετούν το ίδιο αντικείμενο. Η πρακτική αυτή που ακολούθησαν τους οδήγησε να συζητούν δύο διαφορετικά αντικείμενα μελέτης, ενώ στην ουσία δεν υπήρχαν σοβαρές διαφωνίες.¹¹² Με αυτόν τον τρόπο οι δύο συγγραφείς συζητούσαν για τις διαφορετικές παραδόσεις του μαρξισμού και προέβαλαν την ουσία της διαφωνίας, ως προς την εμπειρική και θεωρητική μέθοδο, αλλά στην ουσία δεν υπήρχε τέτοια διάκριση.

Επιπροσθέτως, η παρέμβαση που διαπράττει ο Λακλάου ανοίγει το δρόμο για μια περαιτέρω ανάλυση της σκέψης του Πουλαντζά, ο οποίος αναγνωρίζει τα θεωρητικά του «σφάλματα», παίρνοντας υπ' όψη τις ουσιαστικές επικρίσεις του Μίλλιμπαντ. Το κυριότερο σφάλμα που αναγνωρίζει ο Πουλαντζάς στη μελέτη του είναι ότι η αποκοπή των δομών, του Κράτους και των κοινωνικών τάξεων από την έννοια της εξουσίας τον ώθησε σε ένα φορμαλιστικό πλαίσιο που «διαστρέβλωνε» την

¹¹² B. Jessop «Dialogue of the Deaf: Some Reflections on the Poulantzas- Milliband Debate»... 2007

πραγματικότητα. Οι υπόλοιπες κατηγορίες σχετικά με τις παρομοιώσεις και τις ανακρίβειες των εννοιών που ορίζουν τον τρόπο παραγωγής δε διαδραματίζουν τόσο μεγάλη σημασία, καθώς ο Πουλαντζάς έχει επιλύσει τις «ανακρίβειες» αυτές, ήδη από την εισαγωγή του βιβλίου του.

Επίσης, παρατηρείται ότι ο Πουλαντζάς υπεισέρχεται στα θεωρητικά πεδία που χρησιμοποιεί ο Μίλλιμπαντ, διότι προσπαθεί να αποδείξει ότι τα θεσμικά όργανα του Κράτους είναι ικανά να αναπαράγουν τις λειτουργίες του Κράτους, γεγονός που φανερώνει ότι δεν μελετά μόνο την τυπική επάρκεια του καπιταλιστικού Κράτους, αλλά και τμήματα της λειτουργίας του, πράγμα που ξεφεύγει από τα προβλήματα που αναδεικνύουν οι αντιφάσεις της ενότητας. Με άλλα λόγια, οι δύο αναλύσεις των στοχαστών αλληλοσυμπληρώνονται και αλληλοδιαπλέκονται με τέτοιο τρόπο ώστε οι διαφωνίες να είναι μη πραγματικές. Εν κατακλείδι, η διένεξη που πραγματεύτηκε η παρούσα εργασία αποδεικνύει ότι δεν υπάρχει μέχρι σήμερα μια ολοκληρωμένη θεωρία για το Κράτος, αλλά για κάποιον που επιθυμεί να αποκτήσει μια σαφή εικόνα για το Κράτος θα πρέπει να συνδυάσει μια πληθώρα μελετών.

Βιβλιογραφία

Barrow C. W. « The Milibnad- Poulantzas Debate: An Intellectual History in S. Aronowitz and P. Bratsis (eds), *Paradigm Lost: State Theory Reconsidered*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002

Craib I. «Σύγχρονη Κοινωνική Θεωρία», Τόπος, μτφρ. Π. Λέκκας Αθήνα 2009

Hobbes Thomas «Λεβιάθαν» μτφρ. Γ. Πασχαλίδης, Τόμος Α', Γνώση, Αθήνα 2006

Jessop B. «Dialogue of the Deaf: Some Reflections on the Poulantzas-Miliband Debate» in P. Wetherly, C.W. Barrow, and P. Burnham, eds, Class, Power and the State in Capitalist Society: Essays on Ralph Miliband, Basingstoke: Palgrave, 2007

Jessop B. «Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy» Basingstoke: Macmillan, 1985

Laclau E. «The specificity of the political: the Poulantzas-Miliband debate» Economy and Society, 4:1, 87-110 (1975)

Μακιαβέλλι Ν. «Ο Ηγεμόνας» μτφρ. Μ. Κασωτάκη, Πατάκη, Αθήνα 2005

Μάρξ Κ. « Κείμενα από τη δεκαετία του 1840. Μια Ανθολογία» μτφρ. Θ. Γκιούρας, ΚΨΜ Αθήνα 2014

Marx Karl « Το Κεφάλαιο, Πρώτος Τόμος» μτφρ. Θ.Γκιούρας, ΚΨΜ, Αθήνα 2016

Μίλλιμπαντ Ρ. «Το Κράτος στην Καπιταλιστική Κοινωνία» μτφρ. Ν. Μπαλής, (επιμ.) Τ. Καφετζής, Πολύτυπο Αθήνα 1984

Miliband R. «The Capitalist State Reply to Nicos Poulantzas» New Left Review No. 59, Jan.-Feb. 1970

Miliband R. «Poulantzas and the Capitalist State» New Left Review No . 82, Nov.-Dec. 1973

Πουλαντζάς Ν. « Το Κράτος, Η Εξουσία, Ο Σοσιαλισμός» μτφρ. Γ. Κρητικός, Θεμέλιο Αθήνα 1978

Πουλαντζάς Ν. «Για τον Γράμσι, Μεταξύ Σαρτρ και Αλτουσέρ
Παρεμβάσεις» μτφ. Τ. Καφετζής, Πολύτροπο, Αθήνα 1982

Πουλαντζάς Ν. « Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις» μτφρ. Ν.
Φιλίνης, Θεμέλιο, Αθήνα 1985, Α΄ Τόμος

Πουλαντζάς Ν. « Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις» μτφρ. Λ.
Χατζηπροδρομίδης, Θεμέλιο, Αθήνα 1985, Β΄ Τόμος

Poulanztas N. « The Problem of the Capitalist State » New Left Review
1969 τχ. 58

Poulanztas N. «The Capitalist State: A reply to Miliband and Laclau»
New Left Review τχ. I/95 1976

Poulanztas N. « Marxist Political Theory in Great Britain» New Left
Review τχ. I/43 1967

Πουλαντζάς Ν., Μίλλμπαντ Ρ. , Φάου Ζ. Π. « Προβλήματα του
Σύγχρονου Κράτους και του Φασιστικού Φαινομένου», Θεμέλιο, Β΄
Έκδοση, Αθήνα 1981

Πουλαντζάς Ν. «Φασισμός και Δικτατορία, Η Τρίτη Διεθνής Αντιμέτωπη
στον Φασισμό» μτφρ. Χ. Αγριαντωνή, Θεμέλιο, Αθήνα 2006

